

91 153.
ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS HVNG.

ANNI MDCCCCI—MDCCCCII.

FASCICVLVS II.

A BUDAPESTI

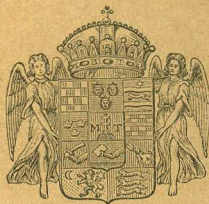
KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

ÚJJÁALKÍTÁSÁNAK

CXXII. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1902. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN TARTOTT

—||— Ü N N E P E. —||—

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. TUD.-EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1902.

9/ 153.

ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS VNG.

ANNI MDCCCCI — MDCCCCII.

❖ FASCICVLVS II. ❖

A BUDAPESTI

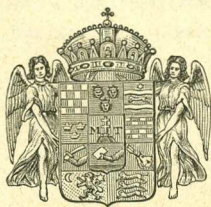
KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

ÚJJÁALKÍTÁSÁNAK

CXXII. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1902. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN TARTOTT

⇒ ÜNNEPE. ⇐

BUDAPEST,

M. KIR. TUDOMÁNY-EGYETEMI NYOMDA.

1902.

ALTA RUC SOCIETATIS

()

ALTA RUC SOCIETATIS

A

A RUC SOCIETATIS

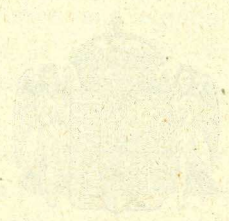
RUC SOCIETATIS

RUC SOCIETATIS

RUC SOCIETATIS

RUC SOCIETATIS

RUC SOCIETATIS

RUC SOCIETATIS

RUC SOCIETATIS

ADALÉK
A MAGYAR CORPUS IURIS
TÖRTÉNETÉHEZ.

ÜNNEPI ELŐADÁS.

A BUDAPESTI

KIR. MAGY. TUD.-EGYETEM ÚJJAALAKÍTÁSÁNAK

CXXII. ÉVFORDULÓJÁN

BUDAPESTEN, 1902 MÁJUS 13-ÁN

TARTOTTA

VÉCSEY TAMÁS

AZ ÖSSZES JOGOK DOKTORA, A RÓMAI JOG NY. R. TANÁRA S A RÓMAI JOGI SEMINARIUM
VEZETŐJE, KÖZ- ÉS VÁLTÓÜGYVÉD, A MAGYAR JOGÁSZ-EGYLET ALELNÖKE, AZ ORSZÁGOS
KÖZOKTATÁSI TANÁCSNAK, AZ EV. REF. CONVENTNEK, A M. T. AKADEMIÁNAK RENDES
TAGJA, KIRÁLYI UDVARI TANÁCSOS, A BUDAPESTI EGYETEM JOGI KARÁNAK KÉTSZER
VOLT DÉKÁNJA ÉS E. I. REKTORA.

Mélyen tisztelt ünnepi vendégeink!

I.

Az Egyetem újjáalakítása.

A női trónutódlás jogát az 1723-ki magyar törvény és több *pragmatica sanctio* szentesíté, az európai udvarok elismerték s a hatalmasságok biztosították.

Mindezek daczára, édesapját, a gondos III. KÁROLYT, alig siratta el a nehéz koronák gyöngének *képzelt* örököse Mária Terézia, már kitört az örökösödési háború, és egy ízben majdnem egész Európa bőszt támadása zúdult ellene. A hűtlenek, az árulók és a betörő seregek elől menekülnie kellett.

Menekült a végveszélylyel fenyegetett fejedelmi anyja. De a kétségbeesés jajgatása helyett a szeretet és bizalom megnyerő szavait rebegte: „mindent elvesztettünk, de él az Isten és Magyarország“. A pozsonyi várban (*sedes coronae*) pihent meg, tudva, hogy ott a hűség rendíthetetlen sziklájára építhet. A jogtalanul megtámadott királynő, személyes megjelenésével, bizalmának közvetlen kinyilatkoztatásával igazán megragadó jelenetet idézett elő, mely ellenállhatatlan befolyást gyakorolt a nagylelkűen kibékülő nemzet elhatározására. A lelkes magyarok soraiból újabb és újabb hadverő ezredek támadtak s vonultak

önfeláldozó véres küzdelemre, halál-tusára. „Moriatur pro rege nostro“ mondták és sokan megcselekedtek.

Az Istenben és a magyar nemzetben bízó MÁRIA TERÉZIA végtére mint diadalmas hősnő emelkedik ki a hadi szerencse forgandóságából. A vitéz PÁLFFY, NÁDASDY, FESTETICH és a többi hadvezéreinek és a névtelen bátrak sok ezreinek kardjával megmenté, sőt biztosítá az örökölt koronákat. Hatalma és tekintélye annyira nőtt, hogy Európa öt nagyhatalmasságai közt foglalt helyet, a kinek szava a continens térképének változtatásánál dönt s a béke érdekében nyomatékkal esik a mérlegbe.

Mindeme sikerek emelő érzetében s a nemzet és az uralkodóház kibékítésének tudatában MÁRIA TERÉZIA királyi szíve színgig megtelt hálával harczos apáink iránt.

Én jó magyar asszony vagyok. Az én szívem tele van hálával a magyar nemzet iránt. Írta francia nyelven ALBERT herczegnek.

Hálás jóindulatát sok üdvös intézkedéssel igazolta.

Egyebek közt a tanügyet, mely előbb az *egyháze* volt (*schola est accessorium ecclesiae*), királyi hatalma, felügyelete és gondozása alá vette, mert „a közoktatás nem az egyes hitfelekezetek, hanem az egész haza legszentebb ügyei közé tartozik“ s intézményileg fejlesztendő.¹ Hogy ezt tervszerűen tehesse, kidolgoztatta a *Ratio educationis* cím alatt ismert tanulmányi rendtartást. *Iustitia et clementia. 1777.*

Kiterjeszkedik ez a királyi rendelet a közoktatás minden fokára, a népiskolától fel az egyetemig. Vivmánya, hogy a korona felügyeleti jogát s befolyását minden fokon érvényre emeli.

¹ Pauler. Az egyetem története. 44. l.

A *nemzet*-nevelés-oktatás nagy feladatait tisztán látta MÁRIA TERÉZIA, de azt senki se mondhatja, hogy a *nemzeti* nevelés-oktatás lebegett volna akár a királynő, akár ÜRMÉNYI vagy más akkori magyar tanácsosa szemei előtt.

Hogy a nevelés *nemzeti* legyen, azt az ébredés korszaka vívta ki. Gróf SZÉCHENYI és báró EÖTVÖS JÓZSEF kellett annak a megkezdéséhez.

MÁRIA TERÉZIA méltán mondta, hogy a tanügy dobogó szive az Egyetem. Gróf ESZTERHÁZY FERENCZ, gf. FEKETE GYÖRGY s ÜRMÉNYI JÓZSEF javaslatára ünnepi ragyogás pompájában áldozott a koronás patrona az érseki főiskolából *királyivá* tett Egyetem szent ügyének. Az újjáalakított Egyetemet, a tudományok nagyra-becsülésének jeléül, saját királyi várpalotájában szállásolta el. Aranybullás nagy kiváltságlevéllel tüntette ki. Gazdag földesúrrá tette s a szabadispánság pallos-jogával (*ius gladii*) is felruházta.¹

Nem csoda, hogy a tudományok nagylelkű Védő-asszonyára mindég hálával gondol az Egyetem. Nemcsak a királyi szállás, nemcsak az öt uradalom adományozása jut eszünkbe, hanem a királyi nagylelkűségben megtestesült ethikai tartalom, az Egyetem iránti szeretet és annak *nagyra-becsülése*, a *királyi*, majd állami gondoskodás megkezdése s magyar *birodalmi* jellegének megadása.²

Ime ez a halhatatlan érdem. Ennek viszonzása nem lehet más, mint halhatatlan hála, melynek sugal-

¹ Expresse declaramus eidem Universitati Budensi, illiusque magistratui academico omnia privilegia et iurisdictionem adeoque et ius gladii competere. Pauler: Az egyet. tört. 505. l.

² Universitas ... in toto Regno, terrisque hereditariis coronae Hungaricae, *unica est*. Rat. educ.

latából nemzedékről-nemzedékre hirdették rektori elődeim s utódaim is fogják hirdetni a királyi Mater Scientiarum egyetem-kedvellő érzelmeit. Nemes viszonzásul minden évben, 1876 óta éppen az Ő születése napján május 13-án bemutatjuk ünnepélyes hódolatunkat a hazai művelődési haladás királyi megindítójának s a visszaemlékezés fényénél átnyújtjuk az elismerésnek zálogát és pecsétjét.

Ma is, az újjáalakító királynői szeretetnek 122-ik évfordulóján, a hála és kegyelet szent nevében ülünk ünnepet.

Az Egyetem ünnepe ez, a nagy királynő előtti hódolat Vesta lángjával. Nincs itt füstölgő tömjénezés, hanem csak méltányló visszapillantás.

A hála tiszta nemes érzését akarjuk példaadással beplántálni az ifjú lelkekbe. A hála csodás talizmán az emberi szívben. Ime most azok felé vonz, a kik réges-régen a tudomány csarnokát szeretni tudták, a biborban, a trón magaslatán. Szolgáljon ez követendő példaul. Szeressük az Egyetemet mindnyájan!

A mai autonomia s szabadság élvezői előtt szinte hihetetlen, de mégis igaz, hogy 1850-től kezdve egész 1860-ig el volt tiltva az Egyetem ünnepe. Csak az Isten házának áhítatos ajtóit találtuk nyitva. Oda gyülekeztünk. VIROZSIL, a kinevezett rektor, közjogi nagy munkájából publikált egy-egy részt az el nem mondhatott rektori beszédek helyett. De ez is abban maradt 1854 után.

Azt akkor a gyülekezési tilalom kiadói be nem látták, hogy ünnepünk nem profán gyülekezés, hanem egyebek közt arra is való, hogy benne is megnyilatkozzék a *királyhűség* s a ragaszkodás a *monarchikus* intézményekhez.

Ünnepi ajándékul, mintegy hálaáldozatul, meghozza és bemutatja ilyenkor a múlt évi termésének gyümölcsét, mind a *doctorum*, mind a *sholarium* universitas. A hallgatóság képviselőjében évenként előlép a versenyzők buzgó csapatja, a tanárok közül pedig évenként a rektor-professor mutat be egy-egy fejezetet, szaktudománya köréből.

Ma a jogtudomány szentelt zászlója alatt ülésünk.

Napirend: a hazai Corpus Iuris s annak római jogi toldaléka.

II.

A Tripartitum három első kiadása.

Az igazságos Mátyás halálát követő szomorú emberöltőn át, a hanyatlás évtizedei alatt, az egyetlen napsugár, mely hazánk borús egének felhőin átsilámlott: WERBŐCZY Hármaskönyvének megjelenése (1517).¹ A renaissance-kor emez egyik legbecsesebb alkotását a művelt külföld is észrevette s a szerzőt hízegő jelzőkkel tüntette ki.² A magyarok részéről se hiányzott a *florum sparsio*.³ Méltán.

Az *una eademque nobilitas* elve, az olygarchák ellenére is érvényesült; ezzel megmenté WERBŐCZY

¹ Tripartitum opus iuris consuetudinarii in clyti Regni Hungariae. Per Magistrum Stephanum de Werbewcz personalis praesentiae regiae maiestatis locum tenentem accuratissime editum ac confirmatum. Anno Domini 1517. Syngrenius. A Tripartitum a XVI-ik században tizenegy, a XVII-ik században tizenegy, a XVIII-ik században tizenöt, a XIX-ik században tizenhat kiadásban jelent meg, összesen tehát 56 kiadásban hagyta el a nyomdát és így minden magyar, sőt minden magyarországi könyvet felülmúlt a kiadások száma tekintetében. Eleinte csak latin, később magyar és latin-magyar szövegben forgott közkezen.

² Kelemen (Inst. I. §. 119. pag. 497.) Celeberr. Ludevig in Germania principe et cultissimus apud Jenenses iuris civilis professor Beckius . . . et magnificentissimis Ulpiani, Triboniani, Hermogenis, Gratianique Hungarici titulis insignire non dubitant.

³ Versben üdvözli Werbőczyt a pozsonyi prépost Balbi.

a *nemesség egységét* és a *közzabadságot* s meggátolta a tartományuraság kifejlődését, mely a királyság közhatalmi természetét ásta volna alá. Másik nagy érdeme WERBŐCZYNEK, hogy a nemzetben az összetartozásnak érzését ébren tartá az ország területének szakadozott-sága gyászos idejében, mikor a Habsburgok, a törökök és a nemzeti fejedelmek osztoztak hazánk földén. *Jogegységet* képviselt a Hármaskönyv. A magyar jog *függetlenségét* s *épségben maradását* is WERBŐCZY óvta meg, írván olyan jogkönyvet, mely a gyakorlati élet szükségleteit kielégíté és így az idegen törvények nyers receptióját mellőzhetővé tette.

A Tripartitum második kiadása is Bécsben nyomtatott (1545). Ekkor járult hozzá az a hasznos toldalék, melynek czíme: *Index Titulorum*.¹ Ezt a kiadást a nyomdász Wárdai Pál esztergomi érseknek ajánlotta.²

A Tripartitum harmadik kiadása még szintén Bécsben jelent meg, 1561-ben, ajánlva gróf Nádasdy Tamás nádornak.³ Itt sincs még más toldalék, mint az *Index Titulorum*.

¹ Tripartitum opus iuris consuetudinarii inelyti Regni Hungariae. Per Spectabilem et Magnificum Dominum Stephanum de Werbewtz etc. accuratissime editum. Accessit Index Titulorum per quam diligentissimus. Summa cum diligentia castigatum ac novissime impressum Viennae Pannoniae per Joannem Syngrenium typogr. Anno reparatae salutis 1545. Cum gratia et privilegio.

² Reverendissimo Paulo de Warda archiepiscopo Strigoniensi. A tudákos Calcographus azt mondja: Gordiani Imperatoris factum adhuc celebre — habuit in Bibliotheca 62.000 librorum. A Corpus Iuris Hung. Millenniumi kiadás, Werbőczy Hk. XXXVI. lap azt állítja, hogy a Tripartitum Kolozsvárott 1532-ben megjelent. Ez lehetetlen, mert a kolozsvári nyomda 1550-ben állott elő.

³ Joannes Syngrenius typographus Nádasdyhoz így szól: cui me totum trado dedicoque. A könyvnek czíme: „Tripartitum opus iuris consuetudinarii inelyti Regni Hungariae. Per spectabilem ac magnificum Dominum Stephanum de Werbewtz, etc. editum. Accessit Index Titulorum per quam diligentissimus. Iam denuo a mendis — erutum et —

III.

A Tripartitum fordításai a XVI-ik században.

WERBÖCZY Tripartituma a *birák* közt évről-évre jobban terjedvén, a latinul nem értő nemesek érdeklődését már JÁNOS ZSIGMOND korában felébresztette. Ezért jelent meg nyomtatva elsőbben magyar, később horvát, majd német fordításban, sőt az Erdélyben kereskedő görögök kedvéért görögre is lefordították, mit az Athos-hegyi zárda kézirati codexében olvashatunk.¹

A magyar első fordítást, illetőleg magyar nyelvű kivonatot WERES BALÁZS készítette s II-ik JÁNOS, azaz János Zsigmond választott király czímerével ékítve közölte Debreczenben, 1565-ben.²

WERES BALÁZS a maga könyvét II-ik János (JÁNOS ZSIGMOND) magyar „természetes“ királynak ajánlotta.³

exquisitioni ratione impressum Viennae. Pannoniae superioris, per Joannem Syngrenium (filius) Anno reparatae Salutis 1561. Cum gratia et priv. Rom. Caes. Mai.“

¹ Századok. 1894. Vécsey Tamástól. 485 s köv. lapokon.

² Magyar Decretum kyt Weres Balas a deakbol tudni illyk a Werbewczy István Decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, Magyarra forditot. Vadnak továbba ez Decretomnak elötte egy nehany iroth articulusok kyket azon Weres Balas a régi kiralyok Decretomibol teorvynhez valo ieles dolgokat kyszedeketeth. Esai. LVI. Custodite iudicium et facite iustitiam. Debreczenbe nyomattatott Raphael Hoffhalter által 1565. Weres Balás: „Byhar Warmegenek iro deakya ees Waradi few byro“.

Az asszonfai Ostffy család levéltárában őrzött példányt használtam, Ostffy Lajos úr baráti szíveségéből.

³ Az előszóban előadja, hogy munkáját „inditá, szerezteteté, és gongyawal, kewlchegeivel segyté Isten felew wr nagysagos Nemethy Ferencz,“ II-ik Jánosnak hive, Serédi János tokaji várparancsnok tisztje. Először közöltetik Magyarország „Decretominak Sommája“ Szent István-tól Lászlóig. Ez után: „követhkeznek nemynemew tewrwenyekhez walo ieles dolgok kyketh rewwydeden Werbewczy Isthwan Decretomából thudny illyk mynd az Trypartitombol, Magyar nyelwen, Magyar iras tudonak ky irtanak. 1563. Debreczenbe nyomtattatoth Raphael Hoffhalter által M.D.LXV.“ Végül a Tripartitumból a titulusok sorba vannak szedve s mind olvashatók a mű befejezéséül.

WERES BALÁZS fordítása azért is megérdemli figyelmünket, mert ezzel a fordítással *kezdődik* a magyar jogi stílus. Sok latin műszót jól fejez ki, pl. *sui iuris* magával szabad; *furiosus* balgatag; *praefectio* fiággátétel (fyw agga teetel) a mi okosabb mint a „fiúsítás”; *lunaticus* hawas; *legista* tewrwyn tudo (a ki a római jogot tudja).¹

WERES BALÁZS kivonatos munkája után csakhamar vállalkoztak a Tripartitum szövegének teljes lefordítására; különösen a királyhágón túl, hol a Tripartitum törvényerőre emelkedett. Így névszerint 1571-ben „Kolosvárott lakó öreg HELTAI GÁSPÁR az könyvnyomtató“ a WERES BALÁZS fordítását átdolgozva megjavítá és kiegészíté.²

Ezt követte csakhamar 1574-ben a Hármaskönyv horvát fordítása PERGOSSICH IVÁNTÓL, ajánlva gf. ZRINYI GRÖRGYNEK.

WAGNER ÁGOST-tól 1599-ben németre fordítva jelent meg a Hármaskönyv.

IV.

A Tripartitum és Sambucus.

A Tripartitumot eredeti latin szövegében a jogkerekűők számára újabb kiadásra méltónak találta SAMBUCUS 1572-ben. Ez a negyedik bécsi kiadás.³ Ebben már

¹ *Peculium castrense* tabornak thwlaydona; *peculium quasi castrense* mynt tabornak thwlaydona mit a következőleg magyaráz: a mely iozag walakynék deáky thwdomanyawal kerestetyk; *mulier* azzony *allat*; *res paraphernales*: ajándék *marhak*; *rerum dominium* iozaghnak wrasaga.

A XVI-ik század magyarsága mellett annak helyesírása is sajátos; a betűk feletti pontok és vonások használata korlátozott volt.

² Verböczy István Mester kevan az iambor és igasságszerető olvasónak Istentől minden iokat. Kolosvár, 1571.

³ Címleple így szól: „Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae (nincs említve Transilvania) per St. Werbewicz

nemcsak *Index* van, hanem *Praefatio* is, a tudós kiadónak SAMBUCUSNAK tollából.¹

SAMBUCUS egyike ama kevés magyar humanistáknak, a kikről nemcsak hazai, hanem külföldi írók is beszélnek.² BOISSARDUS becses illusztrált könyvet szerkesztett a híres orvosokról s az ötven orvos arczképgyűjteményében kiváló helyet ad SAMBUCUS arczképének.³ BOISSARDUS felsorolja SAMBUCUS minden művének czimét. Innen közlik a későbbi életírók.

SAMBUCUS született Nagyszombatban 1531-ben. Meghalt Bécsben 1584 június 13-án. WESZPRÉMY el-

etc. quarta editio cum Praefatione et Indice IOAN. SAMBUCI. Typis Blasii Eberi Viennae. 1572.“ Cum decennali privilegio. Ajánlva serenissimo principi Rudolpho regi Hungariae etc. salutem. Itt mondja Sambucus, hogy a Tripartitum kiadására hivatottnak érzi magát, hiszen négy évet töltött joghallgatással. Mellékli a Rudolf koronájáról írt cikkét, továbbá verses történetet közöl királyainkról egész Rudolfig.

¹ Az 1572-ik év azért is nevezetes, mert ebben az 1572-ik évben jelent meg a Tripartitum latin szövegének *első hazai* kiadása, melyet Heltai Gáspár adott sajtó alá Kolozsvárott. Nem tartalmaz mást, mint latin szöveget. Nincs mellette se Index, se Praefatio. Ebben is különbözik a Sambucus kiadásától. A címlapja a következő: „Decretum opus tripartitum iuris consuetudinarii incltyi Regni Hung. etc. per D. Stephanum de Verboetz etc. nunc vero impressum Colosvarini in officina Casparis Helti Anno D. 1572.“

² Sambucusról a következő idegen forrásokban találunk feljegyzéseket: Jöcher. Bd. 2. S. 297. Iselin. S. 253. Wolf. Lexikon. Bd. 4. S. 137. Moreri. Dict. hist. p. 80. Oettinger. Bd. 5. Teisser: Eloges des hommes savants. III. A hazai források közül foglalkozik Sambucus-szal Wespéry, a híres orvosokról írva említi Sambucust. Lásd M. N. Muz. Qu. Lat. 1982. Czwingter. Specimen Hung. Lit. Horányi. Memor. Hungar. Tom. 3. Sambucusról összefüggő életrajzot írt Kölesy. Lásd Nemzeti Plutarkus vagy a Magyarország nevezetes férfainak Életleírásai. Kölesy Vincze Károly. Pest. 1815. 150—156 l.

³ Icones quinquaginta virorum illustrium — cum eorum vitis descriptis a Jan. Jac. Boissardo — per Theodorum de Bry Leodicen. 1597. III. Pars. pag. 70—83. XII. *Joannes Sambucus med. et hist.* Arczkép- és irodalmi ismertetés. Excitat et sanos scriptis Sambucus et aegros. Restituit medica, maximus arte manu. Boissardus eme ritka könyvét a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár használatra szíves volt leküldeni a budapesti egyetemi könyvtárba.

beszélése szerint *magyar* neve volt SÁMBUKY, SAMBÉKY, SÁMBOKY.¹ Mások szerint SZAMBOCZKI JÁNOS. Irodalmi neve, mit a külföldön is jól ismertek, változás nélkül SAMBUCUS.

A tanintézetekre a XVI-ik század alatt nálunk rossz idők jártak. Felsőbb iskolák látogatása végett Németalföld, Olasz-, Francia- vagy Németország egyetemeire kellett mennie annak, a ki tanulni akart. SAMBUCUS alig serdült fel, már 1545-ben Wittenberg felé indult. Ha nem lett is forma szerint evangélikus, de mindenesetre megérdemli, hogy a humanisták közé sorozzuk. A Luther Márton egyeteméről Hollandiába ment.² Majd francia és olasz főiskolákon gyarapította ismereteit.

Nem tanult eredménytelenül. Igazi polihistor lett belőle. Paduában orvosi licentiátust kapott 1555-ben. Kérdemelte a *medicus solers* jelzöt. Bolognában jogot hallgatott s nemcsak tanult, hanem idővel tanított is. A széptudományokat adta elő. Hirét tanítványai szerte hordták.

Bolognából Bécsbe ment a becsvágyó SAMBUCUS, hol őt MIKSA király udvari *orvosává* nevezte ki 1565-ben, mely szolgálataért 200 frt évi fizetést húzott a magyar kir. kamarától.³ A felség orvosa később szerepel úgy is mint *történetiró*. *Medicus et historicus*. Idővel *consiliarius* címet is viselt.⁴

¹ Wessprémy. Biographia med. Hung. Cent. alt. Pars posterior. Viennae. 1781. p. 322.

² Batavos inde lapsu temporis, Gallos denique et Italos salutavit.

³ 1573-ban 300 tallért tett a fizetése.

⁴ Érdemeinek önérzetes tudatában, midőn házasodott (1567), arra kérte Miksát, hogy képviseltesse magát császári küldöttel hű történetirójának lakodalmán, mire Miksa száz taller. házassági ajándékkal lepte meg kedvelt orvosát.

Mint udvari történetíró száz év előtti híres de megbizhatatlan elődének Bonfiniusnak történeti művét rendezte sajtó alá, mely alól csakhamar kikerült egyik emlékezetes kiadványa.¹

A nagy római klasszikusokat kedvelte. Számos remekíró művét nézte át s készítette elő újabb kiadásra. Az ókori régiségeket szenvedélyesen hordogatta össze. *Antiquarius solers* hírében állt. Szép és aránylag gazdag könyv- és régiségtár maradt utána, melyet később az ő hagyatékából a bécsi császári udvari könyvtár szerzett meg.

Írt alkalmi szónoklatokat. A hat közül a harmadik *in laudem iuris civilis* a római jog magasztalására készült.²

MIKSA király halála után is udvari orvos, történetíró és tanácsos maradt SAMBUCUS, csakhogy címekkel és eszményi jutalmakkal ez után nem elégedett meg. Adományt kért 1576-ban a TORDA ZSIGMOND jószágára. Kért különféle kedvezményeket és összegeket RUDOLF királytól, de eredménytelenül, mert azokat vagy kereken megtagadta a császári kincstár, vagy a reményt sem nyújtó magyar kamarához küldte a folyamodványokat.³

SAMBUCUS tovább is tevékeny maradt a kiadói

¹ Antonii Bonfinii Rer. Ung. Dekades „quarta vero Dekas cum quinta dimidia nunquam antea excusae, Joan. Sambuci opera ac studio nunc demum in lucem proferuntur. Basiliae. Ex officina Oporiana. 1568.“

² Oratio prima: In Christi natalem. Secunda: De imitatione Ciceroniana. Quinta et sexta: Orationes duae funebres. Ennyi van meg a müncheni udvari s állami könyvtárban, honnan használatra elkérte az egyetemi könyvtár.

³ Sok kérvénye van a magyar udvari kamarai levéltárban. Nem éppen épületes dolog, ha a történetíró nem független, de az se titok, hogy Rudolf alatt pontatlanul fizették az udvari történetírót s hogy 1585-ben kénytelen volt a Sambucus özvegye írásban sürgetni a régiségek s könyvek árának megfizetését, melyeket a hagyatéktól megvásárolt az udvar. Lásd k. u. k. Reichs-Finanzarchiv fasc. 17718, 17811 és 17812.

téren. Nevezetesen 1581-ben a BONFINIUS történetét Frankfurtban újra kiadva, toldalékkal a törvényeket csatolta oda, SZENT ISTVÁN-tól 1481-ig.¹

Ide van nyomtatva SAMBUCUS-nak legtöbb történeti munkája.

De az 1581-ik évet még nevezetesebbé tette SAMBUCUS a Tripartitum újabb kiadásával. Ez a szép kiadás az 1572-ikinél gazdagabb toldalékkal jelent meg, nevezetesen „*additis regulis iuris antiqui*“. Ennek a SAMBUCUS-féle becses kiadásnak következő a címe:

„*Tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti Regni Hungariae Stephani Werbeuzi. Additis regulis iuris antiqui. Accessit nunc Enchiridion Articulorum Comitialium eiusdem regni. Omnia studio Joan. Sambuci, cum decennali privilegio Caesareo. Viennae Austriae, Typis Nassingerianis sumptibus vero Erhardi Hilleri bibliopolae ibidem. Anno MDLXXXI.*“

a) SAMBUCUS ezt a kiadást is RUDOLFNAK ajánlja (Dedicatio). *Ismétli az 1572-iki kiadásban mondottakat*, hogy ő jogot hallgatott s így jogi művek kiadására magát hivatottnak érzi.

b) *Ismétli továbbá, a mit írt s kiadott 1572-ben De Corona Serenissimi Rudolphi regis Hungariae.*

c) Aztán jön: *Index Tripartitorum brevis, una cum difficilium aliquot vocum in articulis notatione. Per Sambucum pl. triumphare est causam vincere. Turris manca est carcer Budae. Vayvoda: prorex in Transylvania, inferior gubernatore. Udvarnicales sunt aulae ministri et ei suppeditantes quiddam. Vicecomes comitis parochialis vices tenens et cetera.* Ezeket követik:

d) *Regulae iuris antiqui*, vagyis a Digesták 50-ik könyvének 17-ik titulusa.

¹ A Sambucus-féle Bonfiniust ismét kiadták 1680-ban. Antonii Bonfinii. Historia Pannonica sive etc. Accedunt tractatus aliquot seu appendices variorum auctorum una cum decretis et constitutionibus auctore Joanne Sambuco. Editio haec postremae coloniae Agrippinae Joh. Widenfeldt et Godofr. de Berges. Anno 1680.

e) Időrendben haladó tárgymutató Index készült a törvényekből. (1035—1578.).

f) Végül van az *Enchiridion omnium decretorum et constitutionum regni Hungariae ad ann. 1578.* Betűrendbe vannak szedve a jogtételek, utalással a decretumra, a melyben megtalálhatók.

SAMBUCUSNAK fentebbi kiadmányával éppen a *Regulae iuris antiqui* miatt foglalkozunk bővebben. Ez a toldalék 255 éven át vendégünk volt, érdeklí tehát nemcsak a romanistát, hanem a magyar jogtudósokat is.

V.

A Tripartitum toldaléka: *Regulae iuris antiqui*.

SAMBUCUS a római jogi szabályokat (Dig. 50. 17.) a Virgo Florentina olvasása szerint kapcsolta a Tripartitumhoz, de azért itt-ott eltér a Florentina olvasásától, a hol az értelem úgy kívánja.¹

Nem vette át mind a 211 töredéket az eredeti titulusból (Dig. 50. 17.), hanem csak 210-et. Az utolsó töredéket, talán tartalma következtében, mely a rab-szolgaságra vonatkozik, mellőzte SAMBUCUS.

Azt se említi SAMBUCUS, hogy a Tripartitumhoz csatolt *Regulae iuris antiqui* honnan valók, sőt az egyes jogtudósok nevét is mellőzi, a kiktől eme regulák származnak.² SAMBUCUS ugyanis kihagyta a töredékek kezdetéről az inscriptiókat. Ennek következ-

¹ Ismeretes, hogy a Florentina szövegében a 118-ik töredéktől kezdve a 199-ig téves a töredékek számozása. Ezt a téves számozást a mi becikkelyezett szövegünk nem mutatja. A paragrafusokra való felosztás a glossátorok műve. Ezt a felosztást Sambucusnál nem találjuk.

² Már Honter János, midőn 1539-ben készíté a Digestákból „Sententiae ex libris Pandectarum“ című könyvét, a jogtudósok nevének mellőzésével közli a regulaként hangzó rövid pontokat. Nem csoda tehát, hogy Sambucus is mellőzi a jogtudósok nevét.

tében az egyes töredékek szerzőit s ama műveknek címeit melyekből a töredékeket Tribonianus kiszerelte, nálunk nem emlegették.

Eme csonkítás nagyon megnehezíté a töredékek eredeti helyének s összefüggésének felkeresését és olvasását, a párhuzamos tételek összehasonlítását, a szerzők jogtörténeti méltatását; miért is a regulákat minden forrás-kritika és összehasonlítás mellőzésével csak dogmaként tanulhatták honfitársaink és összefüggéstelenül, vonatkozások nélkül tárgyalták, még azt se jelezték, hogy a szabályok közt melyek függnek össze s melyek ismétlik ugyanazt a gondolatot.

Hogy a Regulákat SAMBUCUS a *Digestákból* vette át, ezt az iskolázott jogászok tudták. SZEGEDI az 1734-iki kiadásban utal a forrásra. A kik aztán megnézték a jobb kiadású Digesták 50-ik könyvének 17-iki titulását, azok ott olvashatták az inscriptiókat s ezekben a szerzőket.¹

A SAMBUCUSNÁL olvasható 210 töredék közül 157 van az öt nagy tekintélytől, a többi 53 töredék 11 író műve.

SAMBUCUS a Tripartitum 1581-iki kiadásához előzőleg oda csatolja azt a szónoklatot, melyet RUDOLF koronázása alkalmából írt 1572 szeptember 25-én Pozsonyban.² Ajánló sorokat is írt SAMBUCUS a WERBŐCZY Tripartitumának 1581-i kiadásához, mert ezt RUDOLF királynak ajánlotta.³ A dedicatio, mely 1572 október 1-re megy vissza, bizonyos irodalmi

¹ A 211 töredék közül Paulus 69, Ulpianus 62, Pomponius 17, Gaius 16, Papinianus 10, Celsus 9, Julianus 6, Javolenus 6, Modestinus 4 töredék szerzője. Marcellus, Scaevola, Maecianus és Hermogenianus két-két töredéket adott, Quintus Mucius Scaevola, Venuleius és Licinius Rufinus egy-egy töredékkal gyarapítá a Dig. 50. 17. címet.

² De corona Serenissimi Rudolphi regis Ungariae etc. oratiuncula Sambuci. 25. sept. 1572. Posonii.

³ Serenissimo principi Rudolfo Regi Ungariae Salutem.

harczról tesz említést. SAMBUCUSNAK azt vetették szemére, hogy idegen vetésbe vágja sarlóját,¹ továbbá, hogy jogot nem tanult. Ez utóbbi szemrehányásra ismételve azt jegyzi meg, hogy igenis volt ő joghallgató.² A Hármaskönyv és a törvények kiadására való hivatottságát azzal akarja bizonyítani, hogy civilistikus készséget szerzett az egyetemen s jártas a Corpus Iuris Civilis ismeretében s mint tanulságost csatolja a Tripartitumhoz a régi jognak reguláit.³ Civilistikus képzettségét vélte bizonyítani a XII tábla emlegetésével is, bár abból tartalmilag tévesen idéz.⁴

Civilistikus képzettségét vélte mutatni azzal is, hogy Tribonianushoz hasonlítja WERBŐCZYT.⁵

A Tripartitum használhatóságát akarta emelni midőn tárgymutatót csatolt hozzá: *Index Tripartitorum brevis*. Valamint azzal is, hogy a magyarázatra szoruló szavak értelmezését megkísérlé.⁶

SAMBUCUS a Bonfinius és a Tripartitum kapcsán közölt törvényekről szólva, dicsérettel említi TELEGDY

¹ Qui forte hanc opellam — a gravioribus impetratam studiis reprehendent, meque in alienam raptum messem querantur.

² Quod iuris civilis scientiam non sim profectus, quod a philosopho et medico remota haec videantur. Falli eos aut nescire dicam olim publice me quadriennium in civilis prudentiae canonumque auscultatione utiliter posuisse.

³ Intelligentiam me hac tenus legum habere, videre fontes, accumulare posse similes sententias.

⁴ Rudolfnak kedveskedve mondja Sambucus a dedicióban: legum tam divini quam humani summam vel ex XII. Tab. hanc esse: Ad divos iuste adeunto. Pietatem adhibento. Justa imperia sunt et iisque cives modeste ac sine recusatione parento.

⁵ Ius Romanum per mille et quadringentos confusum annos et inculcatum, ita consuetudines ille (t. i. W.) et articulos ut vocant Pannonicos per 360 annos neglectos sedulo collegere redactosque in ordinem dedere.

⁶ Unacum difficile aliquot vocum in articulis notatione. Per Sambucum.

és Mosóczy püspökök érdemeit a törvények gyűjtögetése terén.¹ De midőn Mosóczy és TELEGDY püspökök érdemeit kiemeli, a maga Enchiridionáról megjegyzi, hogy a gyakorlati élet könnyebbségére szolgál. A feleslegeseket kihagyta.² Lényegesen különbözik a nevezett püspökök gyűjteményétől,³ melyben szöveg olvasható, az Enchiridion, melyben összevont tételek olvashatók.

A TELEGDY és Mosóczy-féle törvénygyűjteményből⁴ a Tripartitum hiányzik, mert ezt SAMBUCUS 1581-ben tíz évi privilegiummal adta ki. De már az 1628-iki és minden későbbi törvénygyűjtemény adja a Tripartitumot is, sőt ezzel kezdődik.

A bírák a Mosóczy-TELEGDY-féle törvénygyűjteményt használták, tehát ugyanezt a szöveget szentesíté a gyakorlat. A gyűjtemény kapós lett, ezért RÁTH bécsi nyomdász 1628-ban, PÁZMÁN szavára kiadta a gyűjteményt,⁵ de csak az 1604-ig hozott törvényekből,

¹ Huius promptuarii seu Indicis authorem fuisse Reverendissimum Nicolaum Telegdynam mox Reverendissimum Mossoczy.

² Ut vero etiam vulgo tenerentur, paucis loco repositis commodiore, nonnullis frustra iteratis semotis nostra factum cura vides. Vale. Calend. iun. 1581. Viennae.

³ *Telegdy Miklós* ősei már az Anjouk alatt az ország valóságos bárói közt említetnek. Telegdy István a pórlázadásnak esett áldozatul 1514-ben. A gyűjtögető Miklós esztergomi praepost, Verancsich érsek vicarius, 1579-ben lett pécsi püspök. Egyházi iratai mellett kitűnt Enchiridion Decretorum művével a jogászok előtt. Meghalt Nagyszombatban 1586 ápril 22. *Mosóczy Zachariás* született 1542-ben. Harminczéves korában tinini, 1578-ban váczai, 1582-ben nyitrai püspök. Consiliarius ac comes perpetuus Nitriensis. Társa volt Telegdynek úgy a törvények gyűjtésében, mint azok közlésében.

⁴ Telegdy és Mosóczy 1584-iki törvénygyűjteményének czíme: Decreta Constitutiones et Articuli Regum I. Regni Hungariae ab anno D. 1035 ad annum post sesqui millesimum octogesimum tertium publicis Comitibus edita cum rerum Indice copioso. Tirnaviae cum Sacrae C. R. Majestatis gratia et privilegio. A. D. 1584.

⁵ Czíme: Tripartitum opus decretorum const. et artic. Regni Hungariae in tres tomos divisum.

a WERBÖCZY-féle Tripartitum s ezzel együtt a *regulae iuris antiqui* hozzáadásával. Ott van továbbá a SAMBUCUS 1581-iki kiadásából az Enchiridion. A megyék és főpapok névsora. Pocessus in facta honoris. Iuris iurandi formulae variae. Ellenben nincs ott se a bécsi béke, se a koronázás előtti s utáni, se a II. FERDINÁND capitulatioit becikkelyező törvény. Végződik a bécsi kiadás az 1604-iki törvényekhez alkotmányellenesen csatolt XXII-ik czikkel.

A törvénygyűjteménynek 1628-ki *magán*-kiadásához, mely három kötet, más toldalék is szuratott közbe, mint a *regulae iuris antiqui*.¹ Ezeket a Tripartitummal vették át, melyre a SAMBUCUS-féle tízéves privilegium rég lejárt. A toldalék-anyag *gyűjtését* SZENT-IVÁNI MÁRTON folytatta, de ő még csak a bécsi kiadás toldalékait adta a Corpus Iurishoz (1696), a többi toldalékanyag az ő halála után került nyilvánosságra (1709). SZEGEDI azt mind a Corpus Iurishoz csatolta.

A nagyszombati Egyetemnek egyik legkiválóbb tanára volt SZENT-IVÁNI MÁRTON (1633—1705). Első LIPÓT 1688-i kiváltságlevelében erősítette meg a nádor és a primás intézkedését, melynélfogva SZENT-IVÁNI MÁRTONT a könyvbírálat (censura) jogával ruházták fel.² Ennél említésre méltóbb adat SZENT-IVÁNIRÓL az, hogy a magyar

¹ Tomus Primus: Continens Tripartitum opus iuris consvetudinarii i. Regni Ung. Stephani Werbeuczi. *Additis Regulis iuris antiqui*. Anno Christi 1628. Viennae. Typis et sumptibus Casparis ab Rath. A bécsi egyetem és az udvar nyomdásza. Ezért kért a kiadáshoz approbatiot a bécsi egyetemtől. Nos rector . . . intelleximus nihil in Tripartito et decretorum volumine contineri aut Orthodoxae fidei aut augustissimae Domui Austriacae contrarium. Valóban emlékezetes kiadás. A második kötet 1579-ig, a Sambucus-féle 1581-iki kiadás előszavával adja a törvényeket. A harmadik kötet 1604-ig adja a törvényeket.

² Lásd PAULER: Akadémiai Értesítő. 1857. 252. s köv. lap. és Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. 14—35. lap.

törvény gyűjteményt kiegészíté s teljes kiadásban tette közzé 1696-ban. A SZENT-IVÁNI gondosságából megjelent három kötetes kiadásban az első kötet a Tripartitum a regulák nélkül, a második kötet a törvények 1035-től 1583-ig, a harmadik kötet a törvények 1585-től 1687-ig.¹ A Tripartitum a bécsi 1628-i kiadás óta állandóan megmaradt a Törvénytár elején, ellenben a Tripartitum egykori toldalékát, a regulákat a Corpus Iuris végére helyezte SZENT-IVÁNI. Jelesül az 1687-iki törvények után következik a három toldalék.²

Érdeme SZENT-IVÁNINAK, hogy a törvényekből elég teljes gyűjteményt adott. Míg t. i. az 1628-ban Bécsben megjelent gyűjtemény a BOCSKAY és BETHLEN vívmányait mellőzve, csak 1604-ig adta a törvényeket, SZENT-IVÁNI összegyűjté az 1606—1628 közt megjelent törvényeket is és ezekhez járultak a többiek is, a melyek 1687-ig megjelentek. A törvénygyűjteménynek ezt a nevet adta: Corpus Iuris *Hungarici*. A Corpus iuris elnevezés a legisták és decretalisták nyomán történt, lévén a római jog gyűjteményének czíme Corpus iuris *civilis*, a kánonjogé pedig Corpus iuris *canonici*.

A *Corpus Iuris Hungarici* czím használatban maradt egész 1846-ig, sőt csekély eltéréssel 1868-ig.

SZENT-IVÁNI midőn a Corpus Iuris végén közli a

¹ Corpus Iuris Hungarici seu Decretum Generale inlyti Regni Hungariae partiumque eidem annexarum. In Tres Tomos distinctum. Nunc denuo recusum omnibusque novellis, articulis quae in prioribus deerant, adauctum. — *Tomus Primus* continens opus tripartitum iuris consuetudinarii eiusdem Regni. Authore Stephano de Werbőcz. Tyrnaviae. Typis academicis. Anno 1696. — *Tomus Secundus* continens Decreta Regum Ungariae ab anno 1035—1583. — *Tomus Tertius* continens Decreta Regum Ungariae ab anno 1585—1687-ig.

² A decretumok után jönnek a toldalékok, u. m.: a) Observationes processus causarum militaris curiae regiae in facto honoris usu receptae. b) Iuris iurandi formulae variae. c) *De diversis regulis iuris antiqui*.

római jogi regulákat *Regulae iuris antiqui*, megjegyzi, hogy cánonjogi szabályokat is csatolhatna.¹

SZENT-IVÁNI az akkori általános uralkodó tanok szerint említi, hogy a tételes jog főfelosztása *ius civile* seu *caesareum*, *imperiale*, és *ius canonicum* seu *pontificiale*. A római jog az általános jog *ius commune*, de e mellett van királyi jog is *ius regium*. Ez a hazai.² A fogalmak a civil jogból valók, így pl. a tulajdonjog fogalmát BARTOLUS után közli.³

Megtanítja az idézést a római törvénytárból. (365—366. l.) Mindkét jogból, t. i. a római és kánonjogból közöl értelmezéseket (*Verborum in utroque iure significationes*). 61 szó fejtegettetik betűrendben (*aquisitio-uxor*. 366—372. l.).

Aztán közöl a két jogból 363 axiomát (*axiomata iuris utriusque* 374—385. l.).

Tárgyalási módszeréről megemlíti, hogy az „*methodus Kircheri-Lulliana appellari debeat*.” Raimundus Lullius mód-

¹ Plures regulas Iuris tam Canonici quam civilis dabimus Parte Secunda Decadis tertiae Selectiorum et Curiosiorum Miscellaneorum Variarum scientiarum. A tudós Szentiványi ugyanis írt egy ily című tudományos könyvet: Curiosiora et Selectiora variarum Scientiarum Miscellanea. Authore P. Martino Szent-Iváni Societatis Jesu sacerdote opus posthumum. Tyrnaviae. 1709.

² A Decadis tertiae Pars secunda 358 ik lapján kezdődik a Dissertatio nona. §. 1. Observationes circa scientiam iuridicam. Az akkori általános tanok szerint a tételes jog főfelosztása: *ius civile* et *canonicum*. *Ius civile*, alias *caesareum* seu *imperiale* est *commune omnibus regnis*. Praeter hoc autem dari etiam alia iura regia et municipalia, quae certa tantum regna et communitates concernunt, et a regibus privatis pro suis regnis vel a communitatibus sancita sunt. Tehát a császári jogon kívül van királyi jog is. Ez a hazai. Említi a *ius civile* seu *caesareum* öt kötetes kiadását: *Digestum vetus*, *Infortiatum*, *Digestum novum*, *Codex* és *Volumen* név alatt, mint szokás a glossatorok óta. (359. l.). A *volumen parvum* tartalmát hézagosan említi.

³ *Dominium bene definiri a Bartolo quod sit ius perfecte disponendi de re corporali nisi lege prohibeatur*. (360. l.).

szerét (*methodus Lulliana*) ugyanis tökéletesíté *Athanasius Kircherus*.¹ Érdekes adat a hazai tudományosság akkori színvonalának meghatározásához.

A Corpus Iuris Hungarici következő kiadója volt SZEGEDI JÁNOS (1699—1760). A *Tyrocinium* és több más jogtudományi és történeti munka szerzője, nemzedékre kiható befolyással. A Corpus Iuris Hungarici kiadói közt ő az első a ki *romanista*. A cánonjogi és a magyarjogi regulák s több más toldalék beillesztője.

A Corpus Iuris Hungarici 1734-iki kiadását úgy csinálta SZEGEDI, hogy első és második kötetül felhasználta az 1696-iki kiadásnak még el nem fogyott példányait és így csak a harmadik kötet jött ki a nagyszombati nyomdából 1734-ben.² Ez se egyéb, mint az 1696-iki kiadásnak hű lenyomata. Toldalékul is még 1734-ben ugyanaz van itt, mint volt SZENT-IVÁNNÁL. A *Regulae iuris antiqui*, valamint már 1696-ban úgy 1734-ben is a harmadik kötet végén állnak, s nem a Tripartitumhoz fűződnek, mely az első kötetben foglal helyet.

Midőn pedig az 1740-i kiadás készült, úgy járt el SZEGEDI, hogy az első és második kötetet újra kinyomatta Nagyszombatban s hozzá adta a végére mint harmadik kötetet az 1734-i kiadásból megmaradt

¹ Erre a kérdésre *utrum in iurisprudencia possit aliquis usus esse artis Kircheri-Lullianae?* Igénnel válaszol (423. l.). Felteszi a kérdéseket: *Utrum? Quid? Cur? Quantum? Quomodo? Quale? Ubi? De quibus? Cum quibus?* Ily módszerrel kérdi: *utrum solemnitates iure civili ad testamentum requisitae? Cur? Quantum? s. a. t.*

² *Tomus tertius continens Decreta etc. ab anno 1585—1687. Trnaviae. 1734.* Ehhez van fűzve s az 1687-iki törvények után jön a toldalék. *a)* *Observationes processus causarum militaris curiae regiae in facto honoris usu receptae,* továbbá *b)* *iuris iurandi formulae variae.* Ez után szól a 373-ik lapon: *c)* *De diversis regulis iuris antiqui.*

példányokat. Tehát még itt is csak az a három toldalék olvasható, mely az 1696-iki kiadásban is megvolt.¹

MÁRIA TERÉZIA 1743-ban a Jézus-társaságnak adta a Corpus Iuris kizárólagos kiadási jogát. Ez alapon SZEGEDI 1751-ben ismét kiadta a magyar Törvénytárt most már két kötetben.²

Az 1751-i kiadás sokban eltér az előbbiektől. Tartalmazza ugyanis az 1687 óta alkotott törvényeket. Tartalmaz továbbá a régi regulákon kívül még számos egyéb toldalékokat a SZEGEDI hozzá-adásából. Tartalmaz végül regulákat nemcsak a római, hanem az egyházi és a *hazai* jogból is.³ Ez utóbbi új és SZEGEDITől ered: *Regulae iuris patrii desumptae ex titulis Decreti Tripartiti*, a hol rámutat a római jogi kölcsönzésekre.⁴ Ez után jönnek *ex Decretis regum*, továbbá *ex Cynosura iuris patrii* vett szabályok, végül: *regulae*

¹ A 373—380 lapok beszélnek: *De diversis regulis iuris antiqui*. Még az is hiven le van nyomtatva a mit már az 1696-ik évi kiadásban mondott Szent-Iváni: Plures Regulas iuris tam canonici quam civilis dabimus Parte secunda Decadis Tertiae, Selectiorum et Curiosiorum Miscellaneorum Variarum Scientiarum.

² Corpus Iuris Hungarici seu Decretum Generale Incltyti Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum. In duos Tomos distinctum. — *Tomus Primus* (a Tripartitum, mint előbb). — *Tomus Secundus*. Continens Decreta, Constitutiones et Articulos Serenissimorum et apostolicorum Regum Ac incltytorum Statuum et Ordinum Regni Hungariae etc. a magno Leopoldo usque ad moderna tempora etc. (pótlólag később egész 1764/5-ig hozzákötve) quibus accedunt: Praxis criminalis. Directio Methodica. Centuria dubietatum. Articuli tavernicales. Processus curiae regiae militaris, variae iuris iurandi formulae. *Diversae Regulae iuris antiqui Hungarici* et *Canonici* etc. Tyrnaviae Typis academicis. MDCCLI.

³ Notitiae praelimin. p. 21. 30. 34. 42.

⁴ Pl. 13. Consuetudo legum interpretes optima. Hvk. Előb. 11. cz. — 62. Vim vi repellere licet. Hkv. I. R. 68. cz. — 63. Fraus et dolus nemini patrocinantur. Hkv. I. R. 71. cz. — 72. Sui iuris dicuntur esse, qui in nullius potestate consistunt. Hkv. I. R. 112. cz.

iuris canonici. SZEGEDI részben a SZENT-IVÁNI-féle szemelvényeket használta fel.¹

A SZEGEDI-féle kiadásban a római jogból 210, a kánonjogból 99, a Hármaskönyvből 124, a Decretumokból 81, összesen tehát 514 regula olvasható a Törvénytár toldalékai közt.²

A római, az egyházi, és a magyar jogvidékből összehordott tételek kombinációját SZEGEDI már 1733-ban abban a könyvében megkezdte, mely a római jognak magyarországi multjára nézve érdekes. Ez a *Tripartitum iuris Tyrocinium*.³ Gyakran hivatkozik a római jogra, csak hogy az idézésnél nem következetes, mert néhol a JUSTINIANUS korabeli idézést használja, máskor ismét a glossatorok módszerét követi, mely utóbbi kényelmetlen.⁴

Érdekes tudni, hogy SZEGEDI a *Corpus iuris civilis* kiadásai közül a FREISLEBEN-félét használta. *Corpus iuris civilis*. Usui moderno accomodavit CHRISTOPH. FREISLEBEN. 1721.

¹ Curiosiora et Selectiora Variarum Scientiarum Miscellanea. Part. II. Dec. III.

² A hazai jog regulái közül 37, a kánonjogiak közül 46, összesen 83 szabály mutat római jogi felfogásra. Ez a 83 és a 210 *regulae iuris antiqui*, együtt 293, tartozik a civiljog körébe és így az összes 514-ből több mint a fele.

³ J. Szegedi Tripartitum iuris tyrocinium complures iuris canonici civilis et ungarici decisiones combinans. Tyrnaviae 1733. Az 1733-i kiadás I. 20. lapján értekezik Szegedi: De partibus iuris civilis, eiusque citandi praxi. A többek közt a Justinianus korabeli idézésmód is előfordul: Instit. Lib. I. Tit. et (Part. I. pag. 156.) 9. Cod. Lib. 8. Tit. 47. Digest. Lib. 22. Tit. 1. (Part. I. pag. 205.)

⁴ Part. I. Tit. 78. (§. 16.): *l. Nullo 24 Cod. de rei vindicat.* l. 3. 4. Cod. de praescript. 30. v. 40. ann. — Part. II. Tit. 13. (§. 33) Bald. in l. si qua calumniam. 22. C. de episc. et cler. — Part. II. Tit. 18. (§. 2.) tit. l. 3. ff. de I. et I. l. 1. §. 11. ff. si quadrup. paup. fec. l. omnes 9. ff. de I. et I. — Part. III. Tit. 2. (§. 24.) l. omnes populi. 9. ff. de I. et I.

SZEGEDI azon is igyekezett, hogy a hazai törvényeket áttekinthetőkké tegye. (*Rubricae sive Synopses*).¹

SZEGEDI a Tyrociniumot 1751-ben újra kiadta.² Az előszóban azt állítja, hogy WERBÖCZY közvetlenül merített a római Corpus iurisból. Hihetőbb, hogy RAYMUNDUS *Summa Legum* könyvéből. Az bizonyos, hogy SZEGEDI a Hármaskönyvet összevetette a Digesták és Institutiók, Codexek és Novellák szövegével. Tyrociniumának lapjain sok az utalás a *Corpus iurisra*.

A magyar jogtörténet irodalmában érdekes a Tyrocinium harmadik kiadása³ Zágráb, 1762. SZEGEDI már ekkor nem élt, de munkáját keresték, ezért újra kiadták.

A *Corpus Iuris Hungarici* újabb két kötetes kiadása 1771-ből nem mutat szerkesztői gondosságot és lelkiismeretességet, se figyelmes correcturát. Tele van sajtóhibákkal.

¹ E célból készült könyvének címe: *Rubricae sive Synopses iuris Ungarici nunc primum collectae et in tres partes distributae. Per Joannem Szegedi Tyrnaviae 1734. — Pars tertia complectens rubricas Decretorum a Mathia II. ad Carolum VI. inclusive necnon rubricas iuris Tavernicalis et Regulas iuris civilis. 300-ik lap: Regulae iuris civilis ex ff. depromptae. Itt meg van nevezve a Digesták könyve (ff.) a melyből a töredékeket vette Sambucus, és itt mind a 211 töredék le van nyomtatva. (Pag. 300–320).*

² *Tripartitum Iuris Hungarici Tyrocinium iuxta ordinem Titulorum Operis Tripartiti Authore Joanne Szegedi Tyrnaviae 1751. — Prooemium: Priusquam Werboczius Leges et . . consuetudines . . recensere aggressus esset secutus Gai. l. facturus. 1. ff. De orig. iur. (Dig. 1. 2. 1. pr.) monitum et exemplum . . Prolegomena . . praefixit. In quibus . . ex Digestis et Institutionibus Justiniani Caesaris variorumque Ictorum placitis non nulla disputat etc.*

³ *Tripartitum iuris Hungarici Tyrocinium iuxta ordinem titulorum Operis tripartiti complures iuris canonici civilis et Hungarici Decisiones combinans Joanne Szegedi Zagrabiae 1762. — A Prooemiumban megismeri az olvasó a Werbőczy Hármaskönyvének keletkezését az 1751-iki kiadás nyomán, csak hogy ottan a Tripartitum szerzőjének nevét így írták: VVERBOCZIUS. A 412-ik lapon ez áll: Regulae iuris civilis. Ex ff. depromptae. 211 töredék.*

A felmerült panaszok arra indították a Helytartótanácsot, hogy Egyetemünk nyomdájának tette kötelességévé a *Corpus Iuris Hungarici* gondosabb ki nyomatását. A Jézusrend eltörlésével a *Corpus Iuris* kiadási joga az Egyetemre szállt.

Ennek következtében a magyar *Corpus Iuris* az 1771-iki kiadásnál sokkal figyelmesebben szedve, az Egyetem betűivel, 1779-ben napvilágot látott két kötetben. Változatlan beosztás. A toldalékban a *Praxis criminalis* és egyéb adalékok után 210 római, 205 hazai és 88 kánonjogi regula olvasható.¹

VI.

A Toldalékok kihagyása a *Corpus Iuris*-ből.

A XVIII-ik század felvilágosodása és kritikai szel leme II. JÓZSEF óta nálunk is éreztette hatását. A reformok előkészítése foglalkoztatta a II-ik LIPÓT alatti törvényhozást s a törvénygyűjtemény megjavítását javasolták a kiválóbb jogtörténettudósok, kik közül e helyen leginkább a két KOVACHICH érdemel említést.

A két KOVACHICH érdeme, hogy a mit a magyar *Corpus Iuris*ban találtak, azt szövegkritika alá vonták s javított szöveggel akarták kiadni.² A mit ILOSVAY,

¹ *Corpus iuris Hungarici seu Decretum Generale incltyti Regni Hungariae. Tomus primus continens Opus tripartitum iuris consuetudinarij auctore Stephano de Werboecz etc. ac Decreta, constitutiones et articulos regum Regni Hungariae a Sancto Stephano usque ad Leopoldum Budae Typis regiae universitatis 1779. — Tomus secundus continens Decreta ac constitutiones — Regum a Leopoldo usque ad moderna tempora. Quibus accedunt: Praxis criminalis etc. et Diversae regulae iuris antiqui, Hungarici et canonici etc. Budae. Typis regiae Universitatis. 1779.*

² A magyar jogtörténeti kutatás első mesterének, Kovachich Márton Györgynek (1743—1821), továbbá fiának Kovachich József Miklósnak (1798—1870) érdemes munkálkodása nem maradt hatás nélkül. *Kovachich*

TELEGDY, MOSÓCZY kifeledett a Corpus Iurisból, azt fölfedezték, összegyűjtötték és beilleszteni szándékoztak. Másfelől a Corpus Iurisban mint *törvénytárban* csak a *törvényeket* akarták behagyni s a törvényeken kívül minden egyébnek mellőzését javasolták. A mellőzendő toldalékokat indexre vetették.

Az idősebb KOVACHICHNAK első kérése az volt, hogy a Corpus Iurisban kinyomtatott törvényszöveget a sajtóhibáktól *megtisztíthassa*, a nyomtatott szöveget a Cancelláriában őrzött eredeti példányokkal *összehasonlíthassa* és az, hogy az új kiadás legyen kritikai, mely a meg nem rongált, változatlan, eredeti szöveget közölje, eltérés vagy sajtóhiba nélkül.¹ A 8 utolsó országgyűlésen alkotott törvények kijavított szövegét bemutatja, a régiekről pedig egy Commentárt készített.

KOVACHICH első kérésére az volt a Cancellária

Márton György a nádor megbízásából 1810-ben diplomatikai kutatásokat kezdett fiával József Miklóssal. 1815-ig búvárkodott a levéltárakban, saját költségén. Több mint 20 kötet került tolla alól sajtó alá. A Nemzeti Muzeumban valami 300 folio kézirati kötet hirdeti rengeteg munkásságát. Szépen ír Kovachichról Hormayer. Archiv. f. Geogr. Historie. Wien. 1810; Hajnik, Magyar bírósági szervezet. 1899. IV. lap. — Kovachich József Miklós apja mellett kezdte a kutatást. Írt egy lelkes felhívást és azt szétküldte 6000 példányban, hogy a levéltári kincsekről értesítsék őt. Provocatio ad optimos patriae cives Hungaros. 1816. Az összes könyvtárak, levéltárak, hiteles helyek hallgatással mellőzték a felhívást. A 6000 levélre *egyetlen* válasz érkezett. Irtoztató lehetett a közöny és a zárkózottság. Mindennek dacára 20-éves korára 20 kötet becses kézirati másolatot gyűjtött. Wurzbach. Biographisches Lexikon. XIII. Theil. Wien. 1865.

¹ Lásd Országos Levéltár. Cancellariai osztály. Nro 6965. Ex 1796. d. 29. iunii. Cancellaria Regia Hungar. Aul. Martinus Kovachich supplicat pro facultate *comportandi* articulos diaetales cum exemplaribus authenticis in archivo Cancellariae reperibilibus, eo fine ut cum exemplaria Corporis Iuris in typographia Universitatis iam deficient, occasione reimpressionis *errores typi corrigere valeat*, una adnectit qualiter 8 Diaetarum articulos *iam corregerit*, ac praeterea exhibet *Commentarium* de antiquis Regni Legibus.

válasza, hogy az *összehasonlítást* meg nem engedi. Ha a *Corpus Iuris Hungarici* példányai fogytán vannak, a Helytartótanács rendelkezze az új kiadás iránt, minden újítás nélkül, tehát nem adható hozzá más, mint az utóbbi országgyűléseken alkotott törvény. Semmit *kihagyni nem szabad*. Csak a szembeszökő sajtóhibák kijavítása engedtetik meg, de ez is bemutatandó a Helytartótanácsnak és fölterjesztendő az udvari Cancelláriához.

Tehát éber gond. Mintha JUSTINIANUS féltékenysége örködnék a magyar Corpus Iuris felett is.¹

A bemutatott Commentárt KOVACHICH a Corpus Iurishoz nem csatolhatja, de külön kiadhatja az előleges sajtóbírálat (censura) engedelmével.²

¹ Constit. Dedoken. § 19. eorum quae in veteribus libris scripta sunt animum nulli attendentes, neque *comparantes* ea cum iis — propterea quod etiamsi videantur inter se minime consonare — prius nobis tamquam inutile displicuit.

² Adiacentem Martini Georgii Kovachich Instantiam, tenore cuius motivo ex eo ut Corpus Iuris Hung., cuius Exemplaria iam deficere exponit, occasione reimpressionis ab erroribus typi *corrigere* valeat, Articulos Diaetales cum authenticis eorum exemplaribus in archivo Cancellariae huius aulicae reperibilibus *comportandi*. facultatem sibi concedi supplicat ac pro *exemplo* eam institutam iam 8 Diaetarum articulorum correctionem, quam et certum *Commentarium* de antiquioribus Regni legibus per se confectum exhibet, Consilii huic R. L. eo cum mandato transponi, ut si exemplaria Corporis Iuris reipsa iam deficient adeoque eius reimpressio necessaria est, haec *absque ulla innovatione*, consequenter *absque eo ut* modernae editioni aliquid praeter postremorum comitiorum articulos *addatur vel dematur* in typographia Universitatis suscipiat, et nonnisi manifestum typi errorum correctio supplicanti admittatur, ac haec etiam, ante novam editionem revisioni Consilii huius R. L. subternatur ac horsum submittatur. Cum porro non constet quidnam supplicans cum praeattacto Commentario intendat, Idem eo inviet, quod opus hoc novae editioni Corporis Iuris adnecti nequeat, sed si illud separatim typis edere vult, illud more solito censurae submittat. Datum Viennae 1-o iulii 1796. C. Jos. Csaky mp. Jos. Lányi mp. Ad benign. etc. Steph. Orban mp. Lásd Országos Levéltár. 6965. canc./1796. jul. 1. Iktatva a Helytartótanácsnál 16.367/1796. jul. 18.

Az 1796 július 1-én 6965. sz. a. kelt udvari rendelettel leküldött kérvény következtében a Helytartótanács jelentést tétetett a Corpus Iuris új kiadásának szükségessége felől.

A Helytartótanácsnak 1796 július 26-iki 16.367. szám alatti felhívására 1796 szept. 2-án az egyetemi nyomda és a jogi kar igazgatója LAKICS GYÖRGY kir. tanácsos azt jelenti, hogy a Corpus Iuriból készletben van Budán és Nagyszombatban több mint 1600 példány s ez, az előbbi évek tapasztalatai szerint, *írlaszállítás mellett is* elegendő 15 évre, tehát szükségtelen volna tíz év előtt gondolni az új kiadásra.¹

A fentebbi szám alatt a Helytartótanács erről jelentést tett Ő Felségéhez, illetőleg az udvari Cancelláriához, kérvén KOVACHICH-nak értesítését.²

Ennek következtében az udvari Cancellária elhatározta és tudtul adta KOVACHICH-nak, hogy a Corpus Iuris új kiadására nincsen semmi szükség. A bemutatott Commentárt (Series chronologica) különben se lesz szabad a Corpus Iurishoz csatolni, de ha tetszik, a censura engedelmeivel külön közzé teheti.³

¹ Országos Levéltár. 1796. Helytartótanács szept. 2-án.

² Velut directe altissimo loco instantiam suam exhibentem. A felterjesztés felment 1796 szeptember 23-án.

³ Országos Levéltár. Cancellária. 1796 október 7. 10.418. szám. Sacrae Caesareae et Regiae Apostolicae Maiestatis Domini Domini Clementissimi nomine: Consilio Regio Locumtenentia Hungarico hisce benigne intimandum. Erga eiusdem Repraesentationem in merito instantiae Martini Georgii Kovachich Corpus Iuris Hungarici ab erroribus typi corrigendi ac articulos Diaetales cum authenticis exemplaribus computandi facultatem sibi concedi supplicantis sub 6-a mensis praeteriti Nr. 19.584 submissam, cum remissione acclusi rescribi: Supplicantem de eo quod nullo modo adhuc novae editionis Corporis Iuris necessitas subvertetur, abhinc edoctum, relate vero ad manuscriptum praecitatae suae instantiae sub titulo *Series chronologica actorum publicorum, quorum in legibus Hungariae mentio occurrit* adnexum et iniatum haberi: ut si

Gróf CSÁKY ISTVÁN alcancellár és WCLASSICS MIHÁLY udvari tanácsos és referendárius irták alá az imént idézett 10.418. számú udvari rendeletet.¹

Az idézett udvari rendelet következtében a Corpus Iuris változatlanul maradt s minden *kihagyás* vagy beszúrás mellőztetett. Gróf CSÁKY ISTVÁN vice-cancellár és WCLASSICS MIHÁLY udvari tanácsos érdeme, hogy a *Regulae iuris antiqui* még ötven évig bent maradtak a magyar törvénytár toldalékai közt s így azokat is tanulmányozták és tiszteletben tartották.

A Corpus Iuris *jávitott* kiadását, a tilalom daczára is folyvást élénken tervezgette KOVACHICH, miért is 1803-ban ismét folyamodott, hogy a *Corpus Iuris Hungarici* új kiadásában joga legyen a törvények szövegét a meglevő eredeti példányok hű másolatából adni s az előbb kifeledett, de megtalált decretumokat beiktatni.

idem opus hoc, quod caeteroquin Corporis Iuris adnecti nequit. separatim typis edere voluit, illud modo solito censurae substernat. Datum archiducali civitate Viennae Austriae die septima mensis octobris. Anno Domini Millesimo septingentesimo nonagesimo sexto. Comes Stephanus Csáky m. p. Michael Wlassics m. p. Ad benignum Sacrae Caesareae et Regio-Apostolicae Maiestatis mandatum: Nic. Piacsek m. p. (consiliarius regius et secretarius aulicus).

¹ A pecsét: Ferencznek kétfejű sasos, császári korona alatti nagy pecsétje, közepén Magyarország s kapcsolt részeinek teljes czimer pajzsával, melynek közepén az anyaország koronás czímere látható. Datum Viennae, die 7. oktob. 1796. A Helytartótanácsnál iktatva: 23.502. praesent. 16. octobris. 1796. Cons. Locumt. Országos Levéltár. — 1796-ban cancellár: gróf Pálffy Károly, alcancellár: gróf Csáky István. Consiliarii ac referendarii aulici tizenegyen voltak, köztük gróf Pálffy József, továbbá Wlassics Mihály (1748—1799), ugyanaz, a ki 1767-ben magyar nemes testőr. 1784-ben a galicziai gubernium tanácsosa. 1787-ben udvari tanácsos és a magyar udvari cancellária referendarius, a Corpus iuris integritásának őre. Bátyja volt András (1736—1799), a pozsonyi magyar királyi udvari kamara tanácsosa. Ennek fia: Ferencz (1781—1832). Ferencznek fia Antal (1815—1883), unokája Gyula v. b. t. t., v. és k. o. minister.

A Helytartótanács válasza az volt, hogy az elavult törvényeknek a régi érvényt visszaadni, vagy a szokásos szöveget másítani csak a törvényhozó hatalom joga.¹ Gyűjteményét mint magánművet kiadhatja KOVACHICH, hisz a Corpus Iuris is mint magángyűjtemény keletkezett, valamint ezt, úgy a KOVACHICH magángyűjteményét is meg fogja erősíteni a szokás és az idő hosszú telése. De azonnali közkötelező erőt csak a törvényhozó hatalom adhat.

A Cancellaria elfogadván a Helytartótanács véleményét, kimondja, hogy KOVACHICH művét királyi rendelettel kihirdethetőnek nem tartja.

Különösen kiemeli a Cancellaria, hogy a Corpus Iuriból ki nem hagyható a *Tripartitum, in Regno receptum*; se a *Praxis Criminalis*, se a *Directio Methodica*.²

KOVACHICH nem nyugodott. Gyűjteményének más címet adott: „*Subsidia pro Historia communis Legislationis in Hungaria*.” A kész kéziratot benyújtotta a censorhoz, de ez azt mondta, hogy az ügy felsőbb revisio alá tartozik, miért is KOVACHICH bemutatót azt

¹ Országos Levéltár. Cancell. 1803. nov. 8. 11847. obsoletis legibus pristinum vigorem reddere, aut praeexistentes textus usu receptos corrigere ad legislativam potestatem referatur, quodve rem ponderosam adeo privati iudicio committere et universali stabilique hactenus norma labefactata, Tribunalia confusionis inconstantiaeque periculo exponere cautum sit, de mint magánművet ám adja ki Kovachich, nihil obstare quominus — opus privatum — publicae luci dari valeat.

² Országos Levéltár. 1804. mart. 2. Cancell. 2267. Sed si praedictus Kovachich in futuris Regni Comitibus etiam ad SS. et OO. Regni recursum fecerit, iisque planum et conspectum operis sui exhibuerit, (quem tamen directe eo inviandum esse non existimat Cancellaria), in casum eum si et in quantum ipsi SS. et OO. Regni opus illud secundaverint, ac Maiestati Vestrae supremas proposuerint tunc demum severius et magis congrue ex parte quoque Regia ea quae e re fore videbuntur hanc in rem agi poterunt.

a Helytartótanácsnak, ez pedig 1806 január 7-én 209. sz. a. kelt elhatározásával a Cancellariához terjeszté fel.¹

A Cancellaria előtt nem maradt titok, hogy KOVACHICH a régi tervét mozgatja az újabb cím alatt. Ezért adta ki azt a királyi rendeletet, mely a Corpus Iuris kiadásának kérdését az országgyűlésre tartozónak mondja.²

Az 1796 óta kifejtett reform-törekvésnek sikerelenségén nem csüggedt el KOVACHICH. 1808 martius 6-án kelt beadványában a *Corpus Iuris Hungarici* olyan új kiadását javasolja, mely ne tartalmazzon egyebet, mint törvényeket.

A törvényeken kívül minden egyéb hozzáadás és toldalék kihagyását indítványozza. JÓZSEF nádor számára készült a *Planum edendi emendandi Corporis Iuris Hungarici*. A kihagyandók közé sorolja a regulákat is. Itt van ezek ellen az első nyílt támadás.³

¹ Országos Levéltár. Helytartótanács 209. sz. 1806. jan. 7.

² Cum hoc manuscriptum novam legum collectionem correctionemque moderni Corporis Iuris et novam eius editionem pro scopo habeat, ac ea fusius in se complectatur quae author huius manuscripti, iam prius de moderno Corpore iuris cum originalibus Decretorum exemplaribus conferendo et ab erroribus repurgando et heterogeneis quae eidem inserta sunt, separandis et exmittendis, taliterque conficiendo et edendo novo Corpore Iuris ac denique de crisis contra Tripartitum Verböczyanum, in duobus compendiis adduceret, respectu vero eorundem compendiorum ea emanaverit Benigna Resolutio ut ad typum non admittantur, neque hoc in negotio ex parte Regia quidpiam suscipiatur, donec pars SS. et OO. Regni quibus author reflexiones suas circa modernum Corpus Iuris et alterius novi editionem in diaeta proponere vult, rem hanc ingrediantur. Ideo manuscriptum istud et Repraesentatio haec Consilii Litis tantis per ad notam sumitur donec negotium hoc fors in futuris comitiis per SS. et OO. Regni assumptum et Suae Majestati propositum fuerit. Országos Levéltár. 921. Canc. 1806. febr. 12.

³ *Regulae Iuris*, quae ad peculiarem a Decretis distinctam Collectionem pertinent, legem populi non constituunt, et Iurisconsultis duntaxat ad texenda Sophismata deserviunt, e Collectione Decretorum tanto magis, exulare debent, quod indecorum fuerit, nonnullas plane ex miserabili

A *magyar* és a kánonjogi szabályok ellen nem kevésbé kelt ki, mint a *rómaiak* ellen.

KOVACHICH, hogy a római jogból vett toldalék kihagyását a nádor előtt elfogadhatóvá tegye, annak oda nem tartozandóságát egy hasonlattal próbálta megokolni. A *római* jogból vett toldalék ép úgy nem való a *magyar* törvénytárba, mint a királyi palotában a kamarások és lovagok társaságában nincs helye neki a *subalternus* levéltári *registrans*-nak.¹

JÓ KOVACHICH! mennyivel nagyobb ember vagy te az általad oly nagyoknak tartott kamarásoknál és lovagoknál. Azokról nem beszél a történelem, de te rólad beszélni fog századok multán is. A Regulák sorsa sincs másképpen.

KOVACHICH a római jogi regulák kihagyását nemcsak abból a külső okból javasolja, hogy a *törvénytár* csak a *törvényeket* tartalmazza, hanem azoknak értékét se méltányolta, noha maga is idéz a római jogból.²

A római jogi regulákról még a Tripartitum bártfai kiadói nagy elismeréssel nyilatkoznak.³ Ha KOVACHICH

Cynosura seu Indice Corporis Iuris efformare et inter ceteras regulas, quarum autores itidem *ignoti sunt* Corpori Iuris inserere. Valent illae tantum eatenus, quatenus in legibus vigentibus comprehenduntur, et tunc non illae tamquam rivi, sed ipsae leges tamquam fontes iuris citari debent, secus nihil probant, sed cavillationem procuratorum promovent.

¹ Istae in societate Decretorum talem figuram referunt, qualem ego qua subalternus Archivi Registrans, licet interna personalium qualitatum dignitate fretus, in solenni Augustae Aulae apartemento in consortium primorum camerariorum clavibus et ordinum equestrium insignibus ornatorum facerem.

² Mit azonban a nyomdában kifeledtek, pl. a Hkv. Prologus I. cím: Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum unicuique tribuens. Ide *a)* jegyzetben sajátkezüleg beírta: *a)* Inst. de I. et I. §. 1. az 1779-i kiadáshoz, mit sajátkezüleg vetett össze az eredeti szöveggel. Lásd: Nemzeti Múz. Hung. j. 684.

³ Perutiles et necessariae.

azok kiküszöbölését sürgeti s megokolja, ez azt mutatja, hogy az ízlés és műveltség változott, mutatja talán a humaniorák ellen feltámadó nemzeti szellem visszahatását is.

A kiküszöbölendőkhöz közé nem sorozta KOVACHICH a Tripartitumot, sőt azt a Corpus Iuris Hungarici elején továbbra is meghagyandónak vélte, valamint a Corpus iuris civilisben elől vannak az Institutiók.¹

KOVACHICH a *Planum*-mal se ért célt. A Cancellaria nem engedett publikálni semmit, a censor előleges jóváhagyása nélkül.² A censor pedig a KOVACHICH szövegére *imprimaturt* nem adott.

FERENCZ király a Corpus Iuris kiadásának kizárólagos jogát 30 évi kiváltsággal, 1822-ben újra biztosította az egyetemi nyomdának.

Az udvari Cancellaria és a Helytartótanács conservatív határozatai következtében a *Corpus Iuris Hungarici* 1822-i két kötetes kiadása még egészen változatlan. Tartalmaz minden toldalékot s így tartalmazza a római jogi regulákat is.³

KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY már nem élt 1822-ben s így nem érte meg javaslatainak újabb mellőztetését, vagyis hogy egészen változatlan kiadásban jelent meg

¹ Lásd a M. N. Múzeumban (folio 87. lap) Martini Georgii Kovachich Manuscriptorum Volumen LXXX. Cod. sec. XVIII. fol. 140. pagina 149.

² Országos levéltár 117. Cancellaria 1809. jan. 7. eadem manuscripta vigore positivae benignae Resolutionis ex subversantibus rationibus huc adusque censurata et approbata non sint — eorum vero velut non censoratorum ac approbatorum usus publicus fieri nequeat.

³ Corpus iuris Hungarici seu Decretum Generale etc. — *Tomus Secundus* continens Decreta Constitutiones et Articulos etc. quibus accedunt Praxis Criminalis, Directio Methodica etc. etc., továbbá *Diversae regulae iuris antiqui Hungarici et Canonici* etc. Budae, Typis regiae Universitatis Hungaricae MDCCCXXII.

1822-ben a *Corpus Iuris Hungarici*. Az újabb törvényeket oda iktatták, de se a javításokat és bővítéseket, se a *kihagyásokat* nem birta keresztül vinni és megérni a tudós magyar jogtörténet buvár.

Az 1822-i kiadás lassankint elfogyván, az egyetemi könyvnyomda igazgatója TRESSINSZKY FERENCZ 1839-ben javaslatot tett a nádornak, illetve a Helytartótanácsnak, hogy a Corpus Iurisból új kiadás rendeztessék, ezer példányban.¹

Ez elvben megengedtetvén a nyomda igazgatója 1840 október 10-én kelt s a nádori hivatalban 1840 november 28-án 1778. sz. a. iktatott kérvényében azt javasolja, hogy a törvények felszaporodására való tekintettel álljon a Corpus Iuris három kötetből, úgy, hogy a két első kötet tartalmazza a törvényeket, a harmadik pedig a toldékokat s a tárgymutatót foglalja magában.

TRESSINSZKY tervét JÓZSEF nádor helyeselte, s a harmadik kötetnek szánt Cynosurát, tekintettel a BENCSIK-féle és a báró EÖTVÖS IGNÁCZ-féle tárgymutatóra, előterjesztetni rendelte.²

A meghagyás teljesítését jelenti TRESSINSZKY FERENCZ a nádorhoz 1844 december 21-én intézett s 1844 december 22-én 2104. szám alatt iktatott

¹ Országos levéltár 1770. sz. 1840. nádori irományok. Tressinszky szerint a legcsekélyebb változtatás is a nádor engedélyétől függ. Cum interim quaevis praesertim in publico legum codice etiamsi tantum formam externam respiceret, facta mutatio, altiori terminio subiaceret, huic eandem nonnisi obtento benigno Serenitatis Vestrae Caesareo Regiae indultu facere praesumam.

² *Eo addito plene probari, ut memoratam Cynosuram, ubi ope etiam praeeistentium hoc in genere adminiculorum nominatim Indicis Bencsikiani et Barone Eötvösiani adornata fuerit, isthuc exhibeat.* 1840. nov. 28. 1778. sz.

fölterjesztésében, hol is kiemeli: *tertio tomo, qui additamenta continet etiam ad finem fere perducto.*

Tehát 1844 végén még az *additamenta* kihagyása nincs tervezve, annálkevésbé elhatározva.

A beadott kéziratot a nádor kiadatta KOVACHICH JÓZSEF országos levéltárnoknak véleményes jelentés-tétel végett.¹ Ezzel a toldalékok sorsa balra fordult.

A nádor felhívására KOVACHICH JÓZSEF MIKLÓS beadta az 1845 január 6-án kelt s január 7-én 40. nádori szám alatt iktatott beható részletes kritikai felterjesztését. Ebben kimutatja a TRESSINSZKY FERENCZ nyomda-igazgató által kidolgozott Cynosura hiányait, megbizhatatlanságát. Megemlíti, hogy az apjától KOVACHICH MÁRTON GYÖRGYTŐL maradt a Nemzeti Muzeumban két Index, mely bár csak 1805-ig terjed, de kiegészíthető maig.²

Erre való szolgálatait felajánlja, mert örül, ha hasznára lehet a közügyeknek.³

Ez után áttér KOVACHICH a kiadási tervezet bírálatára. A mi a három kötetes új kiadást illeti: az apjának 1808-ból ismeretes kritikáját s kihagyási javaslatát ajánlja elfogadásra. Az első kötet Első

¹ *Advolutum manuscriptum eum in finem duxi transponendum, ut instituto quoad exactitudinem Indicis huius pluribus hinc inde locis tentamine, de compertis relationem isthuc praestet.* Országos Levéltár. 2104. nádori szám 1844. decz. 26.

² Országos Levéltár. 40. nádori szám. 1845. jan. 7. *Extitere elaboratos binos in Decreta comitialia Indices Martini Georgii Kovachich, unum geographico-topographicum, et alium personarum ac familiarum, illum typis procusum hunc autem adhuc manuscriptum, in Bibliotheca Musei Nationalis habitum.*

³ Országos Levéltár. 1845. 40. nádori szám. *Semper prompto consilio lubens adero, felicem me reputaturus si ad consequendum optatum scopum tenui opella concurrere — mihi licuerit — amore patriae, promovendaeque communis utilitatis causa.*

LEOPOLDIG (ad Leopoldum magnum) terjed. Rámutat mindenre, a mi e kötetből kihagyható.¹

A második kötet első LEOPOLDTÓL a legutolsó országgyűlésig tartalmazna minden végzeményt. De az 1822-i szöveg lenyomatását nem ajánlja, mert az téves, hibás. Nem más az, mint a SZEGEDI-féle gyarló szöveg ismételt lenyomatása. Megörökítése a hibáknak.² A szöveg tisztázása, kevesbitése és olcsóbbá tétele céljából is javasolja, hogy mellőztessék minden széljegyzet és királyi életrajz, a mi úgyis megbizhatatlan.³

Legélesebben támadja KOVACHICH a harmadik kötet tartalmát, hol olyan sok van, a mi *nem törvény* és így a *törvénytárba* nem tartozik, hanem onnan kihagyandó.⁴

A kihagyandók közé sorozza KOVACHICH mindazt,

¹ a) Decretum Andreae I. Regis. Ez nem András Decretuma, hanem Bonfinius előadása, quam pro textu Decreti venditare, ridiculum est. — b) Ludovici I. Regis formula confirmationis privilegiorum, cum totidem verbis habeatur Tripartiti. Part. II. tit. 14. §. 22. — c) Formula Juramenti lingua vulgari, quae falso Ludovici I. temporibus adscribitur, cum ad Ludovici II. tempora, et nullatenus ad Codicem Decretorum, sed forte ad apparatus pertinet. — d) Sigismundi Regis Exemplar *Donationum* superflue inter *Decreta* repetitur. — e) Az 1446. törvény egészen híven beiktatandó lévén a szétdarabolt és hézagos töredék kihagyható lesz. — f) Juramentum tempore Joannis de Hunyad, quod tantum ad antiquitates, et apparatus (uti supra c.) pertinet.

² Országos Levéltár. 40. nádori szám. 1845. jan. 7. Nem lenne más mint reimpressio mendis depravatae, et Budae a. 1779. recusae editionis Szegediana. Természetes tehát: quod cuncta sphalmata et naevi illius — in hanc quoque editionem transmigraverint.

³ U. o. α) *Notae* et provocationes ad calcem paginarum positae. — β) *Vitae Regum*, velut historice erroneae.

⁴ Tomus tandem III. continet heterogenea, ezeket nefas esset Codici Legum inserere, verum velut eo non spectantia, penitus resecanda viderentur, sunt autem sequentia.

1. Index Decretorum.

2. Cynosura rerum.

3. Cynosura familiarum et personarum.

4. Syllabus Indigenarum.

a mit már az apja is ki akart küszöbölni, tehát folytatja a felsorolást.¹

Ez a küzdelem a *Regulae iuris antiqui* ellen szó szerint is megegyezik KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY 1808 márczius 6-iki támadásával.²

Omnia ideo, quia novus, melior, et omnium Decretorum completus Index, his mancis et erroneis indicibus substituetur.

5. Praxis Criminalis — nullam legalitatem habet aetate moderna, qua longe humaniora iurisprudentiae et legislationis criminalis principia fere in tota Europa recognita et adoptata sunt, sine macula legislationis Hungaricae, in Corpore Iuris subsistere nequit.

6. Directio methodica.

7. Centuria certarum Dubietatum.

Mindkettő Kitionich magán dolgozata, pro aliquo Commentario habenda, ad Corpus Iuris in quo textus legum, non commentarius esse debet, non pertinet.

8. Articuli iuris Tavernicalis, qui alioquin non ius commune, quod Corpore Iuris continetur, sed municipale constituunt.

¹ Kihagyandó: 9. Observationes processus in causa honoris qui iam lege sublatus est. Nullius legis textum complectatur.

10. Formulae Iureiurandi — ad Corpus Iuris non pertinent.

11. *Regulae iuris*, quae ad peculiarem, a Decretis distinctam collectionem pertinent, legem populi non constituunt, et iurisconsultis duntaxat ad texenda sophismata deserviunt, (tehát az egyházi és magyar jogból vett Regulák is e célra alkalmaztattak?) e collectione Decretorum tanto magis exulare debent, quod indecorum fuerit, nonnullas plane ex Cynosura seu indice Corporis iuris efformare et inter caeteras regulas, quorum authores itidem ignoti sunt, Corpori iuris inserere; valent illae tantum eatenus, quatenus in legibus vigentibus comprehenduntur, et tunc non illae, tamquam rivi, sed ipsae leges tamquam fontes iuris citari debent (ezt a gondolatot az első Regulából kölcsönözte), secus nihil probant, sed cavillationes procuratorum promovent. Ez nem más, mint szóról-szóra ismételése az öreg Kovachich 1808-iki támadásának (l. 32. lap).

² Kiküszöbölendő továbbá: 12. Catalogi Regum, Comitatum, Archiepiscopatum, Primatum Regni, Palatinorum — ad apparatus non ipsum Corpus Iuris pertinent et alioquin manci ac historice erronei, locum in eo cum dignitate tueri non possunt.

13. Regulamentum militare anni 1747-jam exoletum est.

Cuncta haec heterogenea per priores editores Corpori Iuris privata autoritate successive illata velut privata, ad legislationem non pertinentia, tuto et absque omni scrupulo e Codice Legum exmitti possent, id commodi allatura quod per id tam volumen quam pretium illius imminueretur, illudque plures emtores nanciscerentur.

KOVACHICH a „*Corpus Iuris Hungarici*“ czímet se helyesli.¹ És valóban a két első kötet *Corpus Decretorum Iuris Hungarici* és „*Decretum Generale*“ czím alatt jelent meg 1845 helyett 1844. évszám alatt. A harmadik kötet czíme pedig *Index Decretorum Iuris Hungarici* és *Index personarum locorum et rerum in Corpus iuris Hungarici*. 1846.

KOVACHICH latin előterjesztése következtében a Nádor 1845 nagyboldogasszonyhava 19-én kelt magyar rendeletével az Egyetemi nyomda igazgatóját, TRESINSZKY FERENCZET következőleg utasítá: Mult évi karácsonhó 21-én tett tudósítását tekintve, mely az újonnan kiadandó Törvénykönyvhez kiegészítve s javítva készített s előmbe terjesztett *Mutatót* tárgyazza, miután a WERBÖCZY Hármaskönyvét és a Törvényczikkelyeket magukban foglaló első és második kötet készen vagyon, csak azok körül forog a kérdés mik a III-ik kötetet alakítanak, u. m. a Törvények sorába nem tartozó, de eddig a Törvénykönyvben foglaltatott részek.

Mi tehát a *törvények közé nem tartozó Részeket* illeti kétséget nem szenved, hogy ezeknek elkülönözését

¹ Tandem toti Decretorum Corpori praefigendus esset titulus, quo saepius in ipsis articulis, et omnibus regalibus Regnicolarum ad Diaetas convocatoriis Literis clausula illa: sub poena in *Generali Decreto* expressa commemoratur, posset esse: *Decretum Generale* subiecto eo qui in postrema editione habetur, sed titulus a Szentivánio praefictus, cum rei non congruat, ex capitali titulo exmitti posset, cum tamen iam valde usitatus sit et in Privilegio, Typographiae Universitatis super exclusiva eius impressione collato, contineatur, poterit pro titulo tectorio, vulgo Schmutztitel poní: *Corpus Decretorum Iuris Hungarici*. Serenitatis Vestrae Caesareo Regiae hum. devot. servus Josephus Nic. Kovachich senquiciensis ord. Regni Archivarus. m. p. 40. nád. 1845. Helyt. Iktatva 40. Érk. jan. 7. 1845. Lásd. Országos Levéltárban a Náadori levélt. 1845. 40. sz.

már most mind az időről-időre szaporodott törvényeknek nagyobb tömege, mind a törvénytudományi segédeszközöknek mai időben bővebb mértékbeni létök igen kívánatossá teszi. Miért is oda utasítandónak találtam cz. Uraságodat, miszerint úgy intézkedjék, hogy azon a törvények közé nem tartozó Részek, az azokat is megszerezni kívánók részére, mennyire lehet, *külön adassanak*, (ez nem történt), a törvénykönyv újabb kiadásához tartozó harmadik kötet pedig egyebet a Mutatónál ne foglaljon magában.

Ezen Mutatóra vagy Leltárra nézve pedig a tetszván, ki az iránta tett összevetésből, hogy noha ez dicséretes szorgalommal készült, mégis nem magukból a törvénycikkelyekből, hanem többnyire a már létező Leltárakból szerkesztett, minthogy így ezeknek fogatkozásait szinte hordozván, lehető nagyobb tökéletesítése igen óhajtandó lenne, cz. Uraságodnak ezenel meghagyatik, hogy az ide visszarekesztett Leltárnak-tökéletesebb karbahozatala egy, cz. Uraságod által KOVACHICH JÓZSEF Országlevéltárnokával egyetértőleg választandó, s említett Uraságtok közfelügyelése alatt munkálendő alkalmas egyén által, a Törvénykönyv ezen új kiadása kellő kibocsájtásának megfelelő, menél rövidebb idő alatt eszközöltessék.¹ A nádor tehát a toldalékok kihagyását azzal okolja meg, hogy azok *nem törvények* s így a törvénytárba nem tartoznak; továbbá, hogy úgyis nagy tömegre szaporodtak a törvények, az elkülönzés tehát szükséges, de a kimaradó toldalékok külön ki fognak adatni s az érdeklődők megszerezhetik. Így azok nem mennek veszendőbe.

Az egyetemi nyomda igazgatóságának szóló leira-

¹ Az egész excommunicatiót lásd: Országos Levéltár. 40 nád. sz. 1845 jan. 19.

tot kiadták másolatban KOVACHICH JÓZSEF országos Levéltárnoknak a következő szövegben: Vevén cz. Uraságodnak folyó hónap 6-ról tett véleményes tudósítását a Törvénykönyv újabbi kiadása s Mutatója avagy Leltára iránt, az e részben az egyetemi könyvnyomtató intézet igazgatójának adott utasítást ide csatolt másolatában a végre kívántam cz. Urasággal közölni, hogy midőn ennek tartalma szerint az érintett Mutatónak tökéletesebb karbahozatala, egy a mondott igazgató által cz. Urasággal egyetértőleg választandó, s Uraságtok közfelügyelése alatt munkálkodó egyén által mennél rövidebb idő alatt eszközendő, cz. Uraságod is e végre az említett módon hozzájáruljon.¹

A nádor idézett rendelkezése következtében KOVACHICH javasolta *kihagyásokkal* egyszerűsítve jelent meg a Corpus Iuris Hungarici. És így az 1844/6-iki kiadás elűt az előbbiektől. Már a címlapja se a régi. Főcímlapja ugyanis KOVACHICH javaslatához képest: *Decretum Generale*, és nem Corpus Iuris Hungarici, mint volt még 1822-ben. Csak a második címlap: *Corpus Decretorum Iuris Hungarici*.² A harmadik kötet címlapja megfelel a két első kötet irányának.³

¹ Országos Levéltár. 40. sz. kiad. 1845. jan. 19. Még a széljegyzet is magyar. „Kiadassék Jósef m. k.“

² Másodlagos címmel megmaradt ugyan: Corpus Decretorum iuris Hungarici. De az igazi vagy főcímlapja így szól: *Decretum Generale Inelyti Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum. Tomus Secundus. Continens Decreta, constitutiones et articuls ss. et ap. Regum ac incl. SS. et OO. Hung. p. eid. adnex. a Leopoldo magno usque ad moderna tempora in publicis comitiis conclusos et editos. Budae. Typis reg. Universitatis Hung. 1844.*

³ Index Decretorum Iuris Hungarici. Második címlapja: Index Personarum, locorum et rerum in Corpus Iuris Hungarici a temporibus S. Stephani usque ad annum 1844 novissime concinnatus. Budae. 1846.

Ebben a három kötetes kiadásban említés sincs a toldalékokról. Hiányoznak a *Regulae iuris antiqui patrii et canonici*. Kihagyattak minden szó nélkül, hallgatással. A kötetekben nincs semmi megokolás. Pedig eme kihagyás majdnem félszázados ernyedetlen munkának vívmánya.

Nehéz idők közelegtek. Az 1847/48-iki törvények folio nyomásban a törvénytárhoz csatoltattak ugyan, de Világos után szomorú évtized következett a magyar jogra. A törvénytár kiadásának kizárólagos jogát, mely 1852-ben lejárt, az Egyetem javára meg nem újították *privilegium* formájában. Elterelődött a figyelem a magyar jog újkori történetétől az idegen jogok felé. Talán ennek is tulajdonítható, hogy a toldalékok kihagyása után azokról a tankönyvek épp úgy beszélnek, mint a kihagyás előtt beszélt KELEMEN,¹ kit méltán tisztelünk meg a *pater* KELEMEN jelzővel vagy a nagyérdemű FRANK IGNÁ CZ beszélt 1845-ben.²

¹ KELEMEN. *Institutiones Iuris Hung.* 1818. I. p. 506. A *Corpus Iuris Hungarici* ismertetése közben *Diversa additamenta* cím alatt Kelemen felsorol 13 tárgyat, és pedig: 11. *Diversae Regulae iuris antiqui, Hungarici et canonici*, de nem említi, hogy honnan vannak eme regulák, hanem, hogy akkor, midőn az ő könyve megjelent, t. i. 1818-ban, még a jelzett helyen voltak a kérdéses regulák, az kétségtelen. Kelemen semmit se mond a *Regulae Iuris* tartalmáról, azt azonban közli (I. § 118. p. 496), hogy: a Hármaskönyv 1581-iki kiadása cum *Regulis iuris antiqui* et *Enchiridio articulorum comitialium*, usque annum 1579 studio *Joannis Sambuci* bővült. A *Regulae iuris antiqui* idézésére nézve Kelemen (I. § 125. p. 511) ezt írja: *Regulae iuris antiqui cum sua denominatione et numero insinuantur pl. Iur. ant. reg. 5. stb.*

² A közigazság törvénye Magyarhonban. I. Rész. Buda, 1845. 27—29. lap. FRANK IGNÁ CZ szerint a Magyar Törvénykönyv (*Corpus Iuris Hungarici*) *toldalékai* közt „első helyen áll Werbőczy könyve (opus Tripartitum).“ Nem lehet azonban elhallgatnom, hogy Werbőczy: nem toldalék. Sőt a Hármaskönyv *kezdet*, melyhez később csatolták a törvények gyűjteményét és az adalékokat. „A törvények után következnek 10. Régi, azaz Római, egyházi

WENZEL GUSZTÁV: A Magyar Magánjog Rendszere. I. 1879. 71—45. lapjain azt mondja, hogy a magyar törvénytár tartalma kétféle. I. Törvények. II. Egyebek.

Ez utóbbiak közé sorol WENZEL: „6. Nehány jogtudományi“ munkát, ilyen pl. a Kitionich-féle Directio methodica, továbbá a Centuria dubietatum ex Tripartito, végül „Regulae iuris antiqui, patrii, et canonici.“

WENZEL szerint a regulák „némi részben már a bécsi, de a meglevő formában csak a SZEGEDI-féle kiadásban foglalnak helyet“. Ezt úgy kell érteni, hogy a bécsiben még csak a római regulák voltak, az egyházi és magyar regulák együtt SZEGEDI óta vannak ott. A törvénytárnak bécsi 1628-i kiadása első kötetül WERBÓCZY Tripartitumát tartalmazza, melyhez 1581-ben SAMBUCUS csatolta a *Regulae iuris antiqui* szövegét. Tehát a bécsi kiadó, RÁTH, nem magától, hanem SAMBUCUS nyomán vette be a *Regulae iuris antiqui* szövegét és pedig 210 számot.¹ Annyi az igaz, hogy SAMBUCUS nyomán a bécsi kiadás csak a római jogból vett szabályokat illeszté oda, SZEGEDI pedig az egyházi és hazai regulákat is.

Újabban a legelterjedtebb magyar magánjogi

és Magyar törvénytársabályok *Regulae iuris antiqui, canonici, et Hungarici*.“ Frank ismét rámutat, hogy „a régi törvénytársabályok a Pandekták végső címjéből“ valók. Ő mondja, hogy eme régi törvénytársabályok „már a bécsi kiadásban is állanak, de Werbőczy Tripartituma után.“ Kelemen emlité, de Frank már nem emlité, hogy Sambucus csatolta oda legelőször a Tripartitum 1581. kiadásához.

¹Vécsey Tamás. L. U. Marcellus. 1882. 136. lap. Werbőczyről s a vonatkozó irodalomról értesít Wenzel: A Magyar Magánjog Rendszere. 1879. I. k. 87—93. lap. Csiky Kálmán: Werbőczy Hármaskönyvének fordítása, még inkább a Márkus Dezső millenniumi kiadása.

tankönyv a ZLINSZKY-féle.¹ A nagy szorgalommal átdolgozott mű a Törvénytárról úgy beszél, mint 1846 előtt, ugyanis a 35-ik lapon említi, hogy a Törvénytárban a törvényeken kívül más munkák is *foglaltatnak*: 6. jegyzet: „végül Regulae iuris antiqui, patrii et canonici; némi részben már a bécsi, de a meglevő formában csak a SZEGEDI-féle kiadásban.” Ez nem más, mint ismétélése a WENZEL előadásának. Erre a fentebbiek szerint bírálattilag az a megjegyzés, hogy a) „más munkák” 1846 óta nem „foglaltatnak”, hanem 1846-ig foglaltattak. b) A római jogi regulák a Tripartitum SAMBUCUS-féle kiadásával a Tripartitum függeléke gyanánt jutottak a Corpus Iurisba. c) „A meglevő formában” félreértésre vezet, mert az 1846-i kiadásban már semmi formában nincsenek a toldalékok, hanem csak a Hármaskönyv és a Decretumok vannak ott, utólag kiegészítve 1848-ig bezárólag.

Az érdekes kihagyásról, az ifjabb KOWACHICH törekvésének sikeréről valahára tudomást kell szerezni. JÓZSEF nádor 1845 január 19-i rendelete már 57 éve végre van hajtva.

VII.

A mi a kihagyás daczára is érvényben maradt.

A magyar törvénytárból mind azt, a mi *nem törvény*, habár SAMBUCUS vagy SZEGEDI csatolta is oda, kihagyatta JÓZSEF nádor, kimaradt tehát a Digesták 50-ik könyvének 17-ik czíme is. De hát a Digesták a biblia után legjobban el vannak terjedve a világon.

¹ A Magyar magánjog. Írta Zlinszky Imre. VIII-ik kiadás, újra átdolgozta Reiner János. Budapest, 1902.

És ha csodaképpen a földszinéről egy pillanatban minden Digesta-példány eltűnnék, az egészet vissza lehetne állítani az idézetekből.

A Dig. 50. 17. regulái is régen kivívták a halhatatlanságot *vigorem sempiternum*, mert az elmélet és a gyakorlat feldolgozta s örökérvényűvé tette az enyészhetetlen szép igazságokat. A köztudatban élnek azok s élni fognak, míg a *szabadság*, *tisztesség* és *méltányosság* a jogász eszményképe marad, míg a *köz- és magánjog* concordantiája fel nem forgattatik, míg a *jogosultság* gyakorlása, a *birtoklás* jogi hatása, a *lehetlennek* ígérese tárgyában a czélszerűségnek hódolunk s a *kereset ismétlése*, a bizonyítékok *szabad mérlegelése* s az *ítélet jogereje* iránt közömbösökké nem válunk.

Az ilyen s efféle szabályok, ha már többé nem *toldalékai* is a magyar törvénytárnak, de élnek a jogászai öntudatban, nemes érzésben és fenkölt gondolkodásban. Az ilyen szabályok rég befogadott és ki nem küszöbölhető sarktételei a hazai jognak.

Mutatványul álljon itt néhány ismertebb regula.

Avagy nem követed-e hűségesen a stoából származó jogi főparancsot: élj tisztességesen *honeste vive*, senkit ne sérts *alterum non laede*, kinek-kinek add meg a magáét *suum cuique tribue*, tehát légy igazságos és add meg azt, a mivel a jog és morál alapján tartozol.¹

¹ Vécsey T. Római jog. 3. lap. Ez a három parancs különben se idegen. Ez nem *toldalék*, hanem *törvény*: Ulad. II. Decr. 3. princ. §. 2. *Honeste vivere, alterum non laedere, unicuique quod suum est reddere. Sunt tria naturae praecepta.* Nem „*naturae praecepta*“, hanem a római jog főparancsolata: Dig. 1. 1. 10. §. 1. *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.* Instit. 1. 1. §. 3. ismétli ugyanezt.

1. Azt parancsolja a római jog, hogy élj *tisztességesen*, *honeste vive*. Tehát ne csak azt nézd, hogy *szabad-e* valamely cselekedet, hanem azt is, hogy *megegyezik-e* a *tisztességgel*, mert hiszen nem mind tisztességes, a mi szabad. *Non omne quod licet, honestum est.*¹ Van sok, a mi szabad és még se illik. Általában az élet minden viszonyai közt ne csak azt tekintsd, hogy mi szabad, hanem egyúttal azt is, hogy mi *tisztességes*.²

A házasságra lépésnél különösen becses tanács.³

2. A *szabadság* tiszteletét, becsülését és szeretetét szivünkől ki nem irthatja semmi hatalom. A szabadság a legfőbb kincs. Mindennél értékesebb és kedvezésre méltóbb. GAIUS szerint *libertas omnibus rebus favorabilior.*⁴ A szabadság pénzzel meg nem fizethető. PAULUS szerint: *Libertas inaestimabilis res est.*⁵ A szabadság határtalanul, végtelenül becses. *Infinita aestimatio est libertatis.*⁶ Így vélekedik PAULUS. A szabadság *libertas* kincseiből ma senkit se akarunk kizárni. Ez mutatja a társadalom haladását.

3. Az emberiséget egy családnak, az embereket eme család tagjainak nézték a jogtudósok.⁷ Ebből következik, hogy eredetileg minden ember *egyenlő*.⁸

¹ Dig. 50. 17. 144. pr. Paulus libro LXII. ad Edictum.

² Dig. 23. 2. 42. pr. Modestinus.

³ Dig. 50. 17. 197. Modestinus libro singulari de ritu nuptiarum. — Semper in coniunctionibus *non solum, quid liceat, considerandum est, sed et quid honestum sit.*

⁴ Dig. 50. 17. 122.

⁵ Dig. 50. 17. 106.

⁶ Dig. 50. 17. 176. § 1.

⁷ Florentinus. Dig. 1. 1. 3. inter nos cognationem quandam natura constituit.

⁸ Ulp. Dig. 50. 17. 32. — *quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt.*

4. A szabadság és egyenlőség a természet (natura) folyománya, annak alapján áll a természeti rokonság (*naturalis cognatio*), tehát a testvériség. Ez teszi kötelességünkkel az emberiséget (*humanitas*), a kölcsönös jóakarást és részvétet.¹

Ime a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméje, melyet 1789 óta imád a művelt társadalom, visszavezet a porticusba s él bennünk a regulák kiküszöbölése után még inkább, mint azelőtt.

5. A méltányosság (*aequitas*) a jogtételek összehasonlításánál mérték, mely megmutatja, hogy mi az enyhébb, szelidebb. A jogtételek kiméletlen szigorán enyhíteni akarva úgy jelentkezik a méltányosság, mint a szelidítésnek indító oka. A jogviszonyok megbirálásánál az ítéletnél úgy mutatkozik a méltányosság, mint az alkalmazandó szabályoknak egyik forrása, azaz merítünk szabályt a jogból és merítünk a méltányosságból, vagy szabatosabban szólva alkalmazhatjuk vagy a szigorú jogot (*ius strictum*) vagy a méltányos jogot (*ius aequum*), mely utóbbi a correctivum. Minden viszony, de főleg a jogviszony megbirálásánál legyen irányadó a méltányosság.²

Kétes esetekben inkább alkalmazzuk a méltányosabb, mint a szigorúbb szabályt.³

Nemcsak óvatosabb, hanem igazságosabb is az az eljárás, mely szerint kétséges esetben nem a szí-

¹ Florent. Dig. 1. 1. 3. — sequens est hominem homini insidiare nefas esse.

² Dig. 50. 17. 90. Paulus libro XV. Quaestionum. In omnibus quidem, maxime tamen in iure, aequitas spectanda sit.

³ Dig. 50. 17. 56. Gaius libro III de legatis ad Edictum urbicum. Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt. — Cf. Dig. 50. 17. 34. Vécsey T. Római jog. 196. l.

gorúbb, hanem a méltányosabb értelmezést alkalmazzuk.¹

Ha a kifejezések homályosak, úgy, hogy vehetők terhelő és kevésbé terhelő értelemben, tekintsük irányadónak a kevésbé terhelőt.² Azt követeli a méltányosság.

Ez olyan értelmezési szabály, melyet hazai jogunk is befogadott.

Ha az alperes nem felelt a tárgyaláson a keresetre és így vele mint nem védekezővel bántál, ő azonban tüstént hivatalos széked elébe járult s mentsegiül azt hozza fel, hogy nem hallotta a felhívást és csak ezért nem nyilatkozott, megadhatod neki az előbbi állapotba való visszahelyezést.³

Marcellus eme töredékének elejéről vétetett az általános szabály, hogy ámbár egykönnyen nem szabad a már megállapított ünnepélyes rendelkezésen változtatni, mégis ott, a hol a *méltányosság* szembe-tűnően követeli, segíteni kell a polgáron.⁴

Méltányos az, hogy másnak jogtalan károsításával senki ne gazdagodjék.⁵ Ezért követelheti a dolog

¹ Dig. 50. 17. 192. § 1. Marcellus libro XXIX Digestorum. In re dubia *benignorem interpretationem sequi non minus iustus est quam tutius*. Gemin. Dig. 28. 4. 3. Ha tehát a végrendeletben a kinevezett nemcsak örökségre hanem hagyományra is van meghíva és nevét az örökösök közül kitörülte a végrendelező, úgy találjuk méltányosnak, hogy az a törlés nem érinti a hagyományt.

² Dig. 50. 17. 9. Ulpianus libro XV ad Sabinum. *Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur*.

³ Dig. 4. 1. 7. pr. Marcellus, libro II Digestorum.

⁴ Dig. 50. 17. 183. Marcellus libro III Digestorum. Et si nihil facile mutandum est ex solennibus, tamen, *ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est*. Ez geminatio a fentebb idézett töredék után.

⁵ Dig. 50. 17. 206. Pomponius libro IX ex variis Lectionibus. Iure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores.

kiadásában elmarasztalt alperes, hogy a dologra tett szükséges kiadása, vagy javítási munkabére megtéríttessék.

Ez az elv nemcsak a polgárok közt tartandó szem előtt, hanem minden idegen embernél is megköveteli az elismertetést, ezért vezeti ezt vissza POMONIUS a stoa-bölcsészet szerinti *quodis natura* parancsára.

6. A birtoklás tényéből, *factum possessionis*, jogok, *iura possessionis* származnak. *Vim vi repellere cuique licet*.¹ A birtokolt dolog kiadása végett beperelt birtokost rendszerint nem terheli birtoklása alapjának (*causa possessionis*) kimutatása vagy bizonyítása. A birtoklást a *per alatt* is folytathatja. A *per után* pedig nála marad a dolog, ha be nem bizonyult, hogy arra több joga van az ellenfélnek. Ezért mondja ULPIANUS, hogy annak a helyzete a kedvezőbb, a kinek birtokában van a dolog, mert azt továbbra is megtartja, ha több jogot nem igazolt az ellenfél.²

Ismételten is kifejezi a birtoklás előnyét a római jog. Ha mind a felperes, mind az alperes egyenlő jogot bizonyít, előnyösebb annak a helyzete, a ki birtokol, mert ez esetben a birtoklás érintetlenül marad nála.³ Ha ugyanabban az időben kettőnek osztatlanul köttetett le zálogul ugyanaz a dolog s az egyik ezt birtokba vette, *possessor in pignore potior est*.

7. Lehetetlenség teljesítésére nincs kötelem.

¹ Paulus Dig. 9. 2. 45. §. 4. és Ulp. Dig. 43. 16. 1. §. 27. Hkv. I. 68.

² Dig. 50. 17. 126. §. 2. Ulp. libro XV ad Edictum. Quum de lucro duorum quaeratur, *melior est causa possidentis*.

³ Dig. 50. 17. 128. p. Paulus libro XIX ad Edictum. *In par causa possessor potior haberi debet*.

A jogrend megköveteli, hogy a kötelelem tartalmát tevő szolgáltatás legyen természetileg végrehajtható s végrehajtása ne legyen jogilag tilos, erkölcsileg kárhozzátandó.

A ki természetileg lehetetlen szolgáltatást ígértet magának, pl. a halottak feltámasztását, ezt nem követelheti, ilyesminek ígérese nem hoz létre érvényes kötelmet.

Ha a lehetetlent ígérőt csalás (*dolus*) terheli, pl. rászedte a másik felet, a *dolus*ért felelős, valamint felelős azért is, ha meggyőztotta, hogy a másik fél érvényes szerződést köthessen (*culpa in contrahendo*).

Ha a szolgáltatás később válik lehetetlenné s a lehetetlenséget a fél vétkesen (*dolus, culpa*) okozta, kötelezettsége átváltozik kártalanítási tartozássá. Ha a szolgáltatásnak tárgya egyedileg meghatározott dolog (*species*) és a baleset (*casus*) okozza, hogy az egyedi dolog (*species*) szolgáltatása lehetetlenné vált, megszűnik a kötelezettség annak szolgáltatására. Ekkor is igaz, hogy *impossibile nulla obligatio*.¹

Ellenben ha a szolgáltatás tárgya fajilag volt meghatározva (*genus*), ezt nem szünteti meg a véletlen baleset (*casus*), *genus perire non censetur*.

Ugyanezt a tételt a hazai jog szabályai közt is említi SZEGEDI.²

8. A jogutódra nem ruházhat a jogelőd a maga jogánál többet.³

¹ Dig. 50. 17. 185. Celsus libro VIII Digestorum. *Impossibile nulla obligatio est*.

² Ex Cynosura iuris patrii 197. v. Obligatio.

³ Dig. 50. 17. 54. Ulpianus libro XLVI ad Edictum. *Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet*.

Ha a jogutód joga több, mint volt az elődjeé, ez a többlet nem az elődtől hárult rá, pl. ha az árverésen, melyet a hitelező (jogelőd) eszközöl, a megvett zálogtárgyra a vevő (jogutód) tulajdonjogot szerez: ez nem az eladó hitelezőtől, hanem a zálogtárgy tulajdonosától származik. A ki jóhiszeműleg (*bona fide*) veszi az árut attól, a ki annak nem tulajdonosa (*a non domino*), ha az elbirtoklási időt betölti, neki több joga van, mint az elődjének volt, csak hogy ez a több jog nem az eladótól származik, hanem eredetileg szereztetett az elbirtoklással.

Ugyanazt a példabeszédet a hazi jog szabályai közt is említi SZEGEDI.¹

9. A jogügyletet, mely keletkezésekor érvénytelen, az idő telése nem teszi érvényessé.² Ez a Cato szabályának általánosítása. Cato szerint (*regula Catoniana*) nem érvényes a hagyományozás, mely nem lett volna érvényes, ha a hagyományozó a hagyományozás után tüstént meghalt volna. Az intézkedés ideje (*testamenti facti tempore*) szerint ítélendő meg a hagyományozás érvényessége. A ki a maga saját dolgát veszi meg, ez a vétel sohase lesz érvényes. Ha a gyám tekintélye (*auctoritas*) nélkül köt terhes ügyletet a gyámgyermek az sohase válik rá nézve kötelezővé. De a Cato szabálya alól kivétel is van, pl. a felfüggesztő feltétel melletti hagyományozás. Más ügyleteknél is van kivétel, pl. a ki illetéktelenül idegen dologost zálogít el, ez az elzálogítás vele szemben érvényre emelkedik később,

¹ Ex Cynosura iuris patrii. 194. v. Regulae.

² Dig. 50. 17. 29. Paulus libro VIII ad Sabinum. *Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convallescere.* — Ismétli Licinius Rufinus a Dig. 50. 17. 210. alatt, alkalmazva a végrendeleti kinevezésre: quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convallescere non potest.

midőn az elzálogított dolog tulajdonosának örökösévé lesz.

Nem kell a *contrario* azt hinni, hogy ha az ügylet kezdetben érvényes, az nem válhatik később érvénytelenné. Sőt pl. az érvényesen tett végrendelet utólag vesztetheti erejét *testamentum ruptum, irritum, desertum seu destitutum*.

10. A ki saját jogát gyakorolja, arról nem vélelmeztetik, hogy azzal szándékosan sérti másnak a jogát.¹ Nem jogsértés a jognak gyakorlása, habár másra hátrány hárul is belőle; pl. ha a telkedre hulló esővizet a magad telkének öntözése végett gyűjtöd össze, pedig ha lefolyni engednéd, hasznára válnék a szomszédoknak. Az előbb álló hitelező a zálogtárgyat eladhatja, ha a vételár nem fedezné is a hátrább álló zálogos hitelezők követelését.

Ugyanezt a szabályt a hazai jog regulái közt is idézi SZEGEDI:² *nullus dolo facit qui suo iure utitur*.

Ha valaki a maga jogának a megfelelő keresettel érvényt szerez, ebben nem rejlik erőszakoskodás.³

11. Ellenkezik a jóhiszeműséggel, hogy ugyanaz, a mi már megadatott, másodszor is követeltessék.⁴ *Bis de eadem re ne sit actio*. A régi jog szerint már a *litis contestatio*, később a jogerős ítélet zárta ki az ki az újraperlést. Kétszer ugyanaz (*eadem res*) nem

¹ Dig. 50. 17. 55. (56.) Gaius libro II de testamentis ad Edictum urbicum. *Nullus videtur dolo facere, qui suo iure utitur*. — Cf. Dig. 50. 17. 155. § 1.

² Ex Cynosura iuris patrii 195. v. Regulae.

³ Dig. 50. 17. 155. § 1. Paulus libro LXV. ad Edictum. *Non videtur vim facere qui iure suo utitur et ordinaria actione experitur*. — Ellene tehát nem adatnék interdictum de vi vagy actio bonorum raptorum.

⁴ Dig. 50. 17. 57. Gaius libro XVIII ad Edictum provinciale *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur*.

követelhető. Ugyanazért az ügyért kétszer ne zavartassék a közbéke.¹

12. A jogerőre emelkedett ítélet akkor védi a felet az újra bepereltetéstől, ha az ügy, a fél s a jogalap ugyanaz, *eadem quaestio inter eadem personas*, mondja ULPIANUS,² tehát ha az ismételt kereset ugyanaz az actio, a melyikre az ítélet szól, vagy ha más actio is, de ugyanaz a jogalap. Nincs megengedve, hogy ugyanazt a dolgot ugyanazzal a keresettel, ugyanattól az alperestől, ugyanabból az alapból (causa) ismételten követelje ugyanaz a felperes.

13. A jogerő, vagyis a megmásíthatatlanság az ítéletnek legnagyobb kiváltsága, melyet nem élvez se a rendelet, se a törvény. A jogerő az alaki jog (perjog) szempontjából abban áll, hogy a per véglegesen be van fejezve, az anyagi jog szempontjából pedig abban áll, hogy az ítélet tartalma a felek közt szabályozónak, igaznak tekintetik.³ Tehát, ha az alperes szabados (*libertinus*) volt is, de a jogerőre emelkedett ítélet szabadszületésünek (*ingenuus*) nyilvánítja, úgy kell bánni vele, mint a szabadszületésűvel, mert *res iudicata pro veritate accipitur*.⁴

Ugyanezt a szabályt a hazai jog szabályai közé iktatta SZEGEDI: *res iudicata pro veritate accipitur*.⁵

14. Általános érvényű s a jogtételek concordantiájára vonatkozó szabály, hogy a *magánjog* alá van rendelve a *közjognak* s hogy a közjog a vele ellentétes magánjogi rendelkezés alkalmazását kizárja s a

¹ Vécsey T. Római jog. 243. l.

² Dig. 44. 2. 3.

³ Dig. 50. 17. 207. Ulpianus libro I ad legem Iuliam et Papiam. *Res iudicata pro veritate accipitur*.

⁴ Gemin. Dig. 1. 5. 25. Ulp.

⁵ Ex Cynosura iuris patrii. 202. v. Res.

közjogi szabályt a felek egyezkedése háttérbe nem szoríthatja.¹

A felek közti megegyezés nem változtathatja meg a közjogi törvény rendelkezését.²

A magánjogban is vannak *iuris publici* erejű vagyis abszolút tételek, pl. a melyek megszabják a szerződéskötési, a végrendelkezési képességet. Ezt a magánosok egyezkedése meg nem változtathatja.

Az idézett s a többi ilyen regulákat rég befogadta az egész keresztény világ.

* * *

És most, miután *bevezetésül* megfelelttem a szokásnak, hogy a rektor saját szaktudományából mutatványt közöl, elérkezett számomra az öröm és büszkeség jóleső pár pillanata, midőn a készültség, kitartó szorgalom és alkotó képesség verseny-munkáit a karok jutalmazni akarván: a szerencsésebb pályázókat a Tanács asztala elébe fogom szólítani.

El nem titkolható meglepéssel, sőt tanári emelkedett érzéssel kívánom bemutatni a kitüntetett pályázókat, a kik szaktudományi köreikben behatóbb tanulmányaikkal az elismerést kiérdemelték s a verseny nemes és nem sebző mérkőzésén helyeiket emberül megállták.

Az egyetemi polgárok összességét, a karok mindenikét képviseli az *universitas scholarium* pályázati részvéte, melyben az igazi hivatás, a kiválóbb tehetség, a buzgó törekvés nyilatkozott, annak igazolásául,

¹ Vécsey. Római jog. 150. lap.

² Dig. 50. 17. 45. § 1. Ulp. libro XXX ad Edictum. *Privatorum conventio iuri publico non derogat.*

hogy nemcsak ismereteket közöl az Egyetem, hanem tanítja az önálló kutatásnak s rendszeres feldolgozásának módszerét is.

És ha mai ünnepünk a *hála ünnepe*: bizonyára legszebb kifejezése hálánknak az, hogy bemutatjuk a tudományos succrescentia reményeit, a tudományos kérdések jutalomra méltó megoldásait.

Kihirdetjük és méltányoljuk tanítványaink koszorúzott pályamunkáit, önálló kísérleteit, fokmérőit annak, hogy mennyiben felel meg az Egyetem az alapítók és a fentartók, a király és a nemzet várakozásának s mily irányban vezetik a nemes ifjúságot a tanárok. A hálaáldozat gyűjtői (flamines) ma azok, a kik a *jövő* munkásai.

A kari birálatos jelentések felolvasására felkértem a jogkari Dékán urat.

hogy nemcsak a magyar nyelv, hanem a magyar irodalom is
tanulmányozandó. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása
szükséges a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez.
A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom
ismeretének megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és irodalom
tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez
szükséges. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása a magyar nyelv
és irodalom ismeretének megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és
irodalom tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom ismeretének
megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása
a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez szükséges.
A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom
ismeretének megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és irodalom
tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez
szükséges. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása a magyar nyelv
és irodalom ismeretének megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és
irodalom tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom ismeretének
megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása
a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez szükséges.
A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom
ismeretének megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és irodalom
tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez
szükséges. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása a magyar nyelv
és irodalom ismeretének megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és
irodalom tanulmányozása a magyar nyelv és irodalom ismeretének
megszerzéséhez szükséges. A magyar nyelv és irodalom tanulmányozása
a magyar nyelv és irodalom ismeretének megszerzéséhez szükséges.